שיטת אדמו"ר הזקן

בשיעור שתייה לברכה אחרונה



מתוך סידרת הקובצים **באתרא דרב** חוברת ה'

SECTION IN ENGLISH ON REVERSE

נדפס בתרומתו הנדיבה של

איש ותיק וחסיד יקר ונעלה,

הרה"ת הר' משה לייב וזוגתו מרת שולמית

שיחיו נעש

לזכות בנם הבחור התמים שלמה שיחי'

לרגל יום ההולדת שלו, ביום י' סיון,

שיתברך בשנת ברכה והצלחה בגו"ר

ושיוסיף חייל בלימוד התורה הנגלה והחסידות

מתוך התמדה ושקידה ובקיום המצוות בהידור

כחסיד ותמים הראוי לשמו

ב"ה

שיעור שתייה לברכה אחרונה

בתוך הדברים מתבאר גם:
שיטת אדה"ז להשמיענו משמעות כפולה מדבריו

מאת מרא דאתרא דשכונתינו הרב **יוסף ישעי'** שליט"א **ברוין**
מתוך דברים שנשא בבית חיינו, בכינוס תורה, אסרו חג השבועות, ה'תשע"ג

נדפס בתרומתו הנדיבה של

איש ותיק וחסיד

הרה"ת הר' מנחם מענדל

ומשפחתו שיחיו

שניאורסאהן

שיתברך הוא וכל בני ביתו

בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר

תמיד כל הימים

ב"ה

פתח דבר

קובץ זה — "באתרא דרב" חוברת ה' — הוא החמישי בסידרת קובצים שבו מופיעים עיונים ובירורים בענייני הלכה, שנאמרו ע"י הרה"ג הרב יוסף ישעי' ברוין שליט"א, מרא דאתרא וחבר הבד"צ של שכונתנו — שכונת הרבי, "כאן צוה ה' את הברכה" — בדברים שנשא בבית חיינו ("770") בלימוד הלכות החג לפני החג, או בכינוסי התורה שנערכים בסמיכות לימי החג.

בקובץ הנוכחי מתבאר שיטת אדה"ז בשיעור שתייה לברכה אחרונה. הפלפול והביאור בזה נאמר בכינוס תורה שהתקיים בבית חיינו, בקשר עם חגה"ש, ביום ח' סיון, אסרו חג השבועות, ה'תשע"ג. ונערכו מחדש לתועלת הקוראים בקובץ שלפניכם.

יצויין, שבקובץ זה הושם דגש מיוחד שיהיו הדברים מבוארים ומוסברים היטב בלשון צחה וברורה, ובסגנון קל ופשוט, וכן שיהיו מודפסים בדפוס נאה ומהודר, כדי שיהיו הדברים נוחים ומתקבלים לקריאתם של כל הקהל של שכונתנו, בין אלו שהם מחובשי ביהמ"ד שתורתם אומנתם, ובין אלו שהם בעלי עסק וקובעים עתים לתורה.

בתחילת הקונטרס ניתוסף סקירה קצרה ובה — עיקר התוכן של כל הקונטרס בקצרה, כדי שיוכל הקורא לרוץ בו ולקבל ממנו מושג כללי מהמתחדש ומתבאר בקונטרס. כך גם צורף בסוף הקונטרס תוכן קצר בשפת המדינה (באנגלית) כדי שיהיו הדברים מצויים ומוגשים גם לקריאתם של קהל דוברי האנגלית של שכונתנו.

הקובץ נכתב ע"י הררנ"ש שי', ע"פ מה שרשם בשעתו מדברי המד"א שליט"א וע"פ מה שהתכתב אח"כ עם המד"א כדי לברר וללבן פרטים רבים.

הערות והארות על הקונטרס יתקבלו באימייל beurim@gmail.com.



דברי התורה שבקובצים אלו הם — כמטרתם — עיונים ובירורים בעניינים הנוגעים הלכה למעשה. ועם כל זה, הרי כדרכם של חסידים המחבבים את תורת רבם, הושם בהם גם דגש ושימת לב מיוחדת על הבירור וליבון בענייני הלכה שבדברי רבותינו

נשיאינו. וגם זה הוא מהמטרות בהוצאתם לאור של קונטרסים אלו, כדי להוסיף חיות בלימוד ובירור דברי רבותינו נשיאינו.

לכן כאן המקום לציין ולהדגיש את גודל המעלה והחשיבות שבבירור וליבון דברי רבותינו נשיאינו בכלל, ובימינו אלה בפרט:

כי הנה כידוע, אחת מיסודות ההתקשרות לרבותינו נשיאינו הוא ע"י לימוד תורתם. ומובן שלימוד זה ראוי שיהיה — כדרכו של קנין התורה — ע"י עיון ויגיעת השכל היטב מתוך כלים רחבים של חב"ד דוקא כדי לתפוס ולהשיג, ולהבין ולהכיר את עומק אור הנפלא שבדבריהם.

והנה, ענין זה נכון הוא בכל התקופות ובכל הזמנים. אך יש להעיר על החשיבות וההכרח בכך בימינו, אשר גדול הוא פי כמה:

בימינו, כשנמצאים בעקבתא דמשיחא, בחושך הגלות, חושך כפול ומכופל, ועינינו כלות כל היום, ורצוננו לראות את מלכנו, ומאידך, מתרבות הספיקות והשאלות היתכן ועד מתי, הנה, כהקדמה לזה — בתור הקדמת רפואה למכה — צריך שיהיה העיון וההתבוננות בדברי רבותינו נשיאינו[1] כדי להבין ולהשיג, ועוד ועיקר — לראות ולהכיר[2] העצות וההוראות[3] (ובכלל — ההדרכה וההכוונה) שהניחו לנו בדבריהם. כלומר: היות שרועי ישראל לא יעזבו את צאן מרעיתם, בוודאי נתנו לנו בדבריהם כל ההדרכה וההכוונה הנדרשת איך להתגבר ולהתעלות על כל המניעות ועיכובים שע"י המצב של ימינו, ועד כדי להביא משיח צדקנו בפועל ממש.

ומצידנו מוטל עלנו, לחדש את ההבנה וההשגה בדברי תורתם, בבחינת הליכה אמיתית שלא בערך כלל[4] להבנה והשגה שהייתה לנו עד היום (וכדוגמאות שהובאו על כך בשיחות קודש: כמי שניעור משנתו[5], וכתינוק שנולד מחדש[6]) כדי שנשיג ונשכיל מדבריהם את ההדרכה וההכוונה, ואת הדרך אשר נעלה בה כדי להביא בפועל את משיח צדקנו.

מובן שכל זה הוא ע"י הלימוד והיגיעה, יגעת ומצאת תאמין, לחדש חידושים בתורה בכלל, ובדברי רבותינו נשיאינו בפרט, כהכנה וטעימה והתחלה[7] ל"תורה חדשה מאתי תצא" ע"י "מצאתי דוד עבדי", ועוד ועיקר — תלמוד מביא לידי מעשה, להמשיך התחדשות אור זה בתוכנו, בהתחדשות החיות[8] בקיום התומ"צ בפועל, ובקיום עצות

---

1) משיחת ש"פ בלק תנש"א.

2) משיחת ש"פ ויצא תשנ"ב.

3) משיחת ש"פ שופטים, תנש"א.

4) משיחת ש"פ לך לך, תשנ"ב.

5) משיחת ש"פ תולדות, תשנ"ב.

6) משיחת ש"פ תולדות שם.

7) משיחת ש"פ וישלח, תשנ"ב, קונ' י"ט כסליו תשנ"ב.

8) משיחת ש"פ תולדות שם.

והוראות רבותינו נשיאינו בפועל, בכדי להביא גאולה האמיתית והשלימה בפועל.

וכדברי הרבי[9] שהעבודה בימינו היא "עבודת המוחין", דהיינו לקיים החיוב של "לאפשה לה" ע"י שמחדשים חידושים בתורה.

ובלשון הרב[10]: "ההוראה למעשה בפועל שהזמן גרמא היא בהכנה (מעין ודוגמא ומביאה בפועל ממש) לקיום היעוד "תורה חדשה מאתי תצא". ובפשטות — התחדשות והוספה בלימוד התורה מתוך חיות ותענוג עד שמחדש חידושים בתורה, הן בנוגע לעצמו, הן בנוגע לפעולה על הזולת, "העמידו תלמידים הרבה", כידוע ש"כל[11] איש ישראל יכול לגלות תעלומות חכמה ולחדש שכל חדש בתורה, הן באגדות הן בנגלה הן בנסתר, כפי בחי' שרש נשמתו, ומחויב בדבר".

עיקר גדול בענין חידושי תורה, הוא חידוש ההלכות שבתורה[12], דהיינו לחדש "הלכות אין מספר", וכפס"ד אדה"ז בהל' ת"ת[13] "כשיגדיל בחכמה וירבה בה מאוד כו' יפנה כל ימיו כו' לחדש חידושי הלכות רבות לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו".

והנה מי ששם עין עיונו לפלפוליו וביאוריו של המד"א שי', יוכל להעיד על כוחו בהמצאה הצעה והסברה, בביאור סוגיות חמורות בש"ס ובבירור שמעתתא אליבא דהלכתא, ועל כל זה, מסירתו ונתינתו המיוחדת לברר וללבן דברי רבותינו נשיאינו.

בהתאם לכך, וע"פ דברי הרבי (המובאים לעיל) שיש להוסיף בלימוד התורה במטרה כדי לחדש בתורה, ולפעול בזה גם על הזולת בבחינת "העמידו תלמידים הרבה" — יוצא לאור קובץ זה, כדי שיהיו חידושי תורה שבקובצים אלו מוצעים ומצויים ללימודם ולקריאתם של תושבי שכונתנו, שעל ידם יתעסקו בחידוש הלכות רבות, וגם יתעוררו להתעסק בבירור וליבון דברי רבותינו נשיאינו.

ויה"ר, שע"י ההוספה בלימוד התורה וחידושי תורה מתוך התחדשות החיות בלימוד התורה, נשכיל ונשיג את הדרך איך להגיע לחידוש האמיתי והעיקרי — להתעלות על כל ההעלמות והבלבולים של ימינו ולהביא בפועל את משיח צדקנו, בגאולה האמיתית והשלימה, ותיכף ומיד ממש.

ערש"ק פ' בהעלותך, ה'תשע"ו
שנת הקהל

איגוד אברכים

---

9) משיחת ש"פ לך לך תשנ"ב. ועי' בכ"ז סה"ש תנש"א ע' 561 ועי' 597.

10) סה"ש תנש"א שם ע' 597.

11) תניא אגה"ק סכ"ו (קמה, א).

12) קונטרס תורה חדשה מאתי תצא, תנש"א, הדרך על מס' ברכות ומועד קטן, תשנ"ב.

13) פ"ב ס"ב.

נדפס בתרומתו הנדיבה של

איש ותיק וחסיד יקר ונעלה

חבר ועד הקהל של שכונתנו

הרה"ת הר' פישל אליעזר הכהן

ומשפחתו שיחיו

בראנשטיין

הקדמה קצרה

על המתבאר בקונטרס אודות שיטת אדה"ז להשמיענו משמעות כפולה מדבריו



בקונטרס שלפנינו, מתבאר הדין בשיעור שתי' לברכה אחרונה על משקים.

ברם בתוך הדברים מתגלה ומתבאר גם, שיטה מעניינת של אדה"ז בכתיבת ההלכות בשו"ע שלו.

הצעת הענין כך הוא: ידועים דברי אדמו"ר האמצעי בהקדמה לשו"ע אדה"ז, שלימוד ההלכה בשו"ע אדה"ז כדבעי הוא ע"י הלימוד תחילה בדברי הפוסקים והטושו"ע שלפני אדה"ז.

ע"פ דברים אלו, מובן גם כן, שלימוד דברי הפוסקים מועיל, לא רק עבור **הבנת** ההלכה על בוריה, אלא גם, שעצם **הוראת** ההלכה בשו"ע אדה"ז **מתגלה** לפעמים רק ע"י לימוד תחילה בדברי הפוסקים שלפניו.

דהיינו, שע"י העיון בדברי הפוסקים שלפני אדה"ז, מתגלה איך שאדה"ז משמיענו, בהבלעה בצחות לשונו, הוראה להלכה, שלא היה הלומד מבחין בה אילו לא היה לומד את דברי הפוסקים שלפני אדה"ז.

והענין בזה כך הוא, כי הוראה זו אינה מעיקר ההלכה, ולמעשה אין צורך לקיים כן בפועל ממש. משום כך הבליעו אדה"ז בצחות לשונו, ובאופן שהוראה זו מובנת רק לאלו שלנים בעומקה של הלכה, שיבחינו בה ע"י הלימוד בדברי הפוסקים שלפניו.

שיטה זו מוכחת מדברי אדה"ז **בכ"מ**, אך היא מתגלית ומתבארת בסוגי' שלפנינו באופן בולט, בדין שיעור שתי' לברכה אחרונה.

המו"ל

תוכן קצר



שיטת אדה"ז בשיעור שתייה לברכה אחרונה

א. נחלקו הראשונים, מהו שיעור השתייה שמחייב אחריו ברכה אחרונה. יש דעה שאומרת שהשיעור הוא רביעית, ויש דעה שאומרת שהשיעור הוא כזית.

המחבר בשו"ע כותב, שכדי למנוע משאלה וספק בחיוב ברכה אחרונה, יש להיזהר לכתחילה שלא לשתות משיעור כזית עד רביעית. זאת אומרת, הרוצה לשתות, או שישתה **פחות** משיעור כזית, או שישתה **משיעור** רביעית **ולמעלה**, אבל לא ישתה משיעור כזית עד רביעית.

והנה המחבר כותב **שביין** יש להיזהר שלא לשתות משיעור כזית עד רביעית, ואינו מזכיר בדבריו כלל על שאר משקים. אבל המגן אברהם כותב, שכוונת המחבר היא באמת על כל המשקים (ומביא מקורות כך מכמה ראשונים), ומ"ש המחבר **יין** הוא לאו דווקא. כי בשיעור השתייה לברכה אחרונה אין סיבה כלל לחלק בין יין לשאר משקים, א"כ כשם שיש להיזהר משתיית כזית עד רביעית **ביין** כך יש להיזהר בכל המשקים.

רובם ככולם של הפוסקים נקטו בפשטות כדברי המגן אברהם, שזה שהמחבר כותב יין הוא לאו דווקא, וכוונתו באמת על כל המשקים.

אבל אדה"ז בסידור (בסדר ברכה"נ) מביא את לשון המחבר שיש להיזהר **ביין** ואינו מזכיר מאומה על שאר משקים. והדברים תמוהים!

ב. והנה יש מענה שבה כותב הרבי, שזה שאדה"ז מביא לפעמים את דברי המחבר או הרמ"א ואינו מביא את פירושים של הט"ז והמג"א, אינו מחייב שאדה"ז **חולק** על פירושם של הט"ז והמג"א. כי הרי אדה"ז מביא את גוף דברי המחבר או הרמ"א, א"כ יש לפרש בכוונת דברי אדה"ז את אותו הפירוש שכתבו הט"ז והמג"א לפרש בדברי המחבר והרמ"א. ואף שיכול היה אדה"ז להביא את דבריהם של הט"ז והמג"א **בפירוש** — **ואינו** מביאם, ע"ז כותב הרבי ש"שצע"ג הטעמים והכללים בזה".

לפי מענה זו י"ל גם בעניננו, שזה שאדה"ז מביא את לשון המחבר שיש להיזהר משתיית כזית עד רביעית **ביין**, כוונתו באמת — כמ"ש המג"א בדברי המחבר — על **כל** המשקים.

ברם הגרא"ח נאה כותב, שלפי שיטת אדה"ז, בשאר משקים **אין** צריך להיזהר משתיית כזית עד רביעית — **שלא** כדברי המג"א.

הרי לפנינו ב' דרכים איך לפרש דברי אדה"ז, ויש לברר איך יש לנהוג למעשה.

ג. ויש להעיר על חומר השאלה שמסתעף מזה — בב' עניינים:

א) בשים לב ששיעור כזית הוא שיעור קטן וזעיר, א"כ באם נאמר שבכל המשקים יש להיזהר שלא לשתות משיעור כזית עד רביעית, ייצא שאדם הרוצה לשתות קצת משקה בצימאונו, יצטרך להגביל עצמו ולהיזהר בשתייתו, או אפילו שלא לשתות כלל, מחששש שמא ייפגע בשיעור הכזית. ומובן שהחומרה בזה די משמעותית.

ב) עוד חילוק יש בזה בנוגע לשתיית חמים כמו תה וקפה וכמ"ש בפנים הקונטרס.

ד. ונראה לומר בזה, בהקדים מה שמצאנו משמעות קצת בדברי אדה"ז במ"א (עי' פנים הקונטרס) שמעיקר הדין אין לחשוש כלל לדעה שסוברת ששיעור השתייה הוא בכזית. ע"פ דברים אלו יש מקום להניח שאדה"ז סובר שרק **ביין** יש להיזהר משתיית כזית עד רביעית ולא בשאר משקים — מטעם שיתבאר להלן.

כי הנה יש דעות שסוברות שברכה האחרונה (מעין ג') שעל **ז' המינים** היא מהתורה, ויין הוא הרי בכלל ז' המינים, נמצא שלפי

דעות אלו, הברכה האחרונה שעל יין היא מהתורה. א"כ י"ל שמשום כך יש להיזהר **ביין** יותר משאר משקים, משום דעות אלו שסוברות שהברכה האחרונה שעל יין היא מהתורה.

בפרטיות יותר: אף שהעיקר להלכה הוא שברכה האחרונה על יין היא **מדרבנן**, אעפ"כ משום חומר החיוב שיש דעות שסוברות שהברכה האחרונה שלו היא מהתורה, הרי גם לדידן שאנו נוקטים להלכה שברכה האחרונה שלו היא מדרבנן, יש לנו להחמיר בספיקו כמו בספק של תורה.

ואמנם מצאנו כך בדברי הפוסקים **בכ"מ**, שהחמירו בספק ברכה האחרונה שעל ז' המינים כמו בספק של תורה (משום טעם זה שיש דעות שסוברות שחיוב ברכה האחרונה שעל ז' מינים הוא מהתורה), א"כ מובן שי"ל כך גם בענייננו בברכה האחרונה שעל יין.

[ואף שהמדובר בענייננו הוא ששתה יין פחות משיעור **שביעה**, כך שבנידון שלנו **לכל הדעות** הברכה האחרונה היא **מדרבנן**, הרי מצאנו בדברי הפוסקים שהחמירו בספק ברכה אחרונה שעל ז' מינים — משום דעות אלו שסוברות שחיוב הברכה הוא מהתורה — גם כשאוכל **פחות** משיעור שביעה, א"כ מובן שי"ל כך גם בענייננו (בברכה אחרונה של יין)].

ה. והנה ביאור זה לחלק בין יין לשאר משקים הוא ביאור המתקבל, אבל יש בו בעיה. כי לפי ביאור זה יוצא שאדה"ז **חולק** על המג"א ועל רובם ככולם של הפוסקים, וקצת קשה לומר כן.

לכן נ"ל, שאדה"ז **אינו** שולל את דברי המג"א.

והענין הוא, כי י"ל שאדה"ז נתן מקום **לב'** פירושים בדבריו. זאת אומרת, אדה"ז סתם את דבריו בכוונה תחילה באופן שאפשר לפרש בדבריו ב' פירושים: פירוש אחד **כפשוטו** — כמ"ש לעיל — שרק **ביין** יש להחמיר; ופירוש שני **שלא** כפשוטו — וכדברי המג"א — שגם בשאר משקים יש להחמיר.

ביאור הדברים: אדה"ז סובר (כנ"ל) שהעיקר להלכה הוא ששיעור השתייה לברכה אחרונה הוא רביעית. לכן סובר אדה"ז שבשאר משקים (שחיוב ברכה האחרונה שלהם הוא מדרבנן **לכל** הדעות)

אין להטיל ולחייב את ההמון שיזהרו משתיית כזית עד רביעית, כי אין להטיל על ההמון **שיחמירו** על עצמם בספק דרבנן. לכן סתם אדה"ז את דבריו כדברי המחבר שרק **ביין** יש להיזהר.

אך מאידך אדה"ז גם **לא שלל** את דברי המג"א לגמרי, כי בעיקר שיעור השתייה אין חילוק כלל בין יין לשאר משקים, א"כ כשם שיש להחמיר ביין כך יש להחמיר בשאר המשקים, לכן נתן אדה"ז גם מקום שיפרשו בדבריו כדברי המג"א, כיון שמצד גוף הסברא מצד עצמה, יש מקום בהלכה לפירוש המג"א, ומי שירצה יוכל לפרש באמת בדבריו של אדה"ז — כפירוש המג"א בדברי המחבר.

ו. ויש להוסיף ביאור בדברים, בהקדמת הביאור בשיטת המג"א ושאר הפוסקים שסוברים שיש **להחמיר** בשאר משקים. אשר לכאורה אי"מ בזה, מהי הסיבה **להחמיר** בשאר משקים, הרי חיוב ברכה האחרונה (בשאר משקים **לכו"ע**) הוא מדרבנן, וספק דרבנן **לקולא**, א"כ מדוע יש **להחמיר**.

והנה הביאור בזה בפשטות הוא, ע"פ דברי הפוסקים שכתבו, שזה שאומרים ספק דרבנן **לקולא** היינו רק **אחרי** שהאדם נקלע למצב של ספק, שאז יוכל האדם להקל בספק זה שנמצא בו אם האיסור הוא מדרבנן. אבל אסור על האדם שייכנס לכתחילה למצב הספק **בכדי להקל** בו אפילו באיסור דרבנן.

עפ"ז י"ל, שמטעם זה כתבו המג"א ושאר הפוסקים להחמיר גם בשאר משקים, כדי שלא יהיו נכנסים לכתחילה למצב של ספק בחיוב ברכה אחרונה שמדרבנן.

כך י"ל בשיטת המג"א*. אבל יש מקום לומר שאין סברתם מוכרחת. כי יש לומר, שבברכה **אחרונה** לא שייך מעיקרא כל הבעי' והחשש של כניסה לבית הספק, וכמו שיתבאר.

כי הנה על ברכה **ראשונה** (שלפני האכילה), מצאנו בחז"ל שאמרו שכל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה כאילו **נהנה מקדשי שמים**. מדברי חז"ל אלו מובן, שהאוכל בלא ברכה ראשונה הוא כאילו עובר על **איסור** (דרבנן) של הנאה **מקדשי שמים**.

---

*) להלן יתבאר שגם המג"א שיטתו כשיטת אדה"ז.

לפ"ז מובן, שכשיש שאלה וספק בברכה ראשונה, אסור **להקל** ולאכול לכתחילה **בלא** ברכה על סמך ההיתר של ספק דרבנן **לקולא**, כי באכילה זו יש ענין של **איסור**, ואסור לכתחילה להיכנס למצב של — ספק — איסור **כדי להקל בו**.

אך כ"ז בברכה ראשונה. אבל ברכה אחרונה אין לומר שחל איסור על **האכילה** אם אינו מברך **אחריה**, שלפ"ז מובן, שזה שאמרו חז"ל שהאוכל בלא ברכה הוא כאילו נהנה מקדשי שמים, מדובר על ברכה ראשונה **ולא** על ברכה אחרונה, א"כ יוצא, שבברכה אחרונה יש רק **חיוב** על האדם לברך, אבל אין **איסור** על אכילתו אם אינו מברך.

לפ"ז, במצב של שאלה **וספק** בברכה אחרונה, אין **לאסור** את **האכילה** משום הספק שיתעורר **אח"כ** בברכה אחרונה, כי **באכילתו** אין איסור, ועל הספק שיתעורר **אח"כ** — י"ל ספק דרבנן **לקולא**.

ע"פ דברים אלו, ובצירוף ענין המוזכר לעיל שקשה להגביל את האדם שיזהר בשתייתו לשתות דוקא שיעור פחות מכזית, י"ל, שלכן לא כתב אדה"ז על הזהירות משתיית כזית עד רביעית בשאר משקים, כי אין כי אין מקום להטיל חומרה שלא ישתו משיעור כזית עד רביעית, מאחר שמעיקר הדין ספק דרבנן הוא **לקולא**. משא"כ ביין יש להחמיר, כי ביין יש סרך חיוב **מהתורה**.

אעפ"כ, מאידך, יש מקום להחמיר גם בשאר משקים. והיינו כמ"ש לעיל, כי בעיקר שיעור השתי' אין חילוק כלל בין יין לשאר משקים. לכן סתם אדה"ז הדברים, ונתן מקום שיפרשו בדבריו גם כדברי המג"א, והיודע דברי המג"א יוכל לפרש כך גם בדברי אדה"ז.

ז. וי"ל שבאמת כך היא גם שיטת המג"א עצמו.

כי הנה המג"א כתב את דבריו — ש"ה"ה בשאר משקים" — בדיני **שתיית יין** (בסי' ק"צ) ולא בדיני שתיית **שאר משקים** (בסי' ר"י). ולכאורה מן הנכון היה שיכתוב את דבריו אלו (או שיזכיר לכה"פ על דבריו אלו) גם (בסי' ר"י) בדיני שאר משקים.

ולכן נ"ל שהמג"א כתב את דבריו רק כפירוש **לדעה זו** שמביאה המחבר, וכוונתו לומר, שע"פ דעה זו שמביאה המחבר יש מקום

להחמיר כך גם בשאר משקים. אבל **למעשה** גם המג"א סובר שאין להטיל על כולם שיחמירו בשאר משקים. לכן **במקומה** של הלכה זו — בדיני שתיית שאר משקים — **לא** הזכיר המג"א חומרה זו כלל.

ע"פ דברים אלו יוצא, ששיטת אדה"ז היא בעצם **דבריהם** של המחבר והמג"א.



לזכות

הרה"ת ר' ישעי' זושא וזוגתו אסתר שיחיו

ווילהעלם

לברכה והצלחה בכל מכל כל בגו"ר

להם ולכל יוצאי חלציהם

תוכן הפרקים

פרק א. **שאלה בענין השתי' משיעור כזית עד רביעית**

פרק ב. **דברי אדה"ז והשאלה בהם**

א. דברי אדה"ז ושיטתו של הגרא"ח נאה.

פרק ג. **הנפק"מ בענייננו**

א. בענין השתי' פחות מרביעית * ב. בעניין שתיית חמים

פרק ד. **עיון בדברי אדה"ז במקומות אחרים וסברת מחברי זמננו**

א. דברי אדה"ז בדין שתיית משקים לפני הסעודה * ב. דברי אדה"ז בדין יין פוטר שאר משקין * ג. דברי אדה"ז בדין קידוש במקום סעודה * ד. סברת מחברי זמנינו

פרק ה. **שיטת אדה"ז בשאר משקים**

פרק ו. **שיטת אדה"ז ביין**

פרק ז. **יישוב דברי אדה"ז ומסקנא להלכה**

א. אדה"ז נותן מקום לב' פירושים בדבריו * ב. שיטתו של אדה"ז היא גם שיטתו של המחבר והמג"א * ג. בדרך הצחות.

השלמה: **ספק ברכות להקל והחילוק שבין ברכה ראשונה לברכה אחרונה**

לזכר נשמת הורנו

אבינו וו"ח ר' מתתיהו ב"ר ירוחם ליפא ע"ה

נפטר שבת קדש בעלות המנחה י"ב תמוז ה'תש"ס

אמנו מרת חנה אסתר בת ר' אהרן ע"ה

נפטרה יום ג' י' סיון ה'תשמ"ו

ברענאן

ת.נ.צ.ב.ה

נדבת בני המשפחה שיחיו

לעילוי נשמת

הרב החסיד אי"א

ר' חנניא בן ר' אבא

נפטר ד' סיון תשמ"ז

ת.נ.צ.ב.ה

נדבת בני המשפחה שיחיו

פרק א.
שאלה בענין השתי' משיעור כזית עד רביעית



השאלה:

בשו"ע כתוב, שיש להיזהר שלא לשתות **יין** משיעור כזית עד רביעית.

השאלה שלפנינו היא, האם זהירות זו – שלא לשתות משיעור כזית עד רביעית – שייכת רק **ביין** או גם **בכל** שאר המשקים.

ביאור השאלה בפרטיות יותר:

הלכה פשוטה היא, שהשיעור לברכה אחרונה על **אוכל** הוא "**כזית**". אבל **בשתי'** יש מחלוקת: יש דעה שאומרת שהשיעור הוא **רביעית**[1], ויש דעה שאומרת שיש בזה ספק אם השיעור הוא רביעית (כנ"ל) או שהשיעור הוא **כזית**[2].

טעם הספק לפי דעה השני' היא, כי יש ספק אם להשוות שתי' לאכילה, שאז יהי' שיעורה בכזית (כמו אכילה), או שיש לשתי' דין בפני עצמו, כי כיון שדרשו חז"ל (ברכות מט, ב) "ושבעת זו **שתי**", צריך שישתה כשיעור **שביעה**, שהוא ברביעית דוקא.

ע"פ דברים אלו כותב המחבר בשו"ע[3], **שביין** יש להיזהר שלא לשתות משיעור כזית עד שיעור רביעית כדי שלא להיכנס לשאלה וספק בחיוב ברכה אחרונה.

---

1) רמב"ם הל' ברכות פ"ג הי"ב.

2) תוס' המובא להלן.

3) או"ח סק"צ ס"ג. שם סר"י ס"א. והוא ע"פ דברי הרא"ש ברכות מ"ט ע"ב. ועי' מחצית השקל על מג"א שם (סי' ק"צ ס"ק ד' וסי' ר"י ס"ק ה).

והנה, בדברי המחבר כתוב **שביין** יש להיזהר. אבל המגן אברהם[4] כותב שכוונת המחבר היא באמת על **כל** המשקים. כי הספק בשיעור השתי' לברכה האחרונה הוא בכל המשקים בשווה [ע"פ הסברא ששיעור השתי' הוא כמו שיעור אכילה, כנ"ל], וא"כ כשם שיש להיזהר ביין משתיית כזית עד רביעית, כך יש להיזהר גם בכל המשקים.

אך הנה בסידור (בסדר ברכת הנהנין[5]) , מביא אדה"ז דברי המחבר שיש להיזהר **ביין** משתיית כזית עד רביעית, ואינו מביא דברי המג"א שכך הדין **בכל** המשקים.

עפ"ז יש לעיין, לדידן שאנו פוסקים כדברי אדה"ז בסידור, האם עלינו להיזהר משתיית כזית עד רביעית בשאר משקים או רק ביין.

ויש להעיר על חומר השאלה, בב' פרטים המסתעפים מזה:

א) בשים לב שכזית הוא שיעור קטן (כמ"ש להלן), באם נאמר שגם בשאר משקים יש להיזהר משתיית כזית עד רביעית, יצא שכמעט שלא יכול האדם לשתות קצת משקים אם לא שישתה שיעור מועט ביותר (מחשש שמא ייפגע בשיעור רביעית), או שישתה שיעור שלם של רביעית, ומובן שהחומרא בזה די משמעותית.

ב) עוד יש נפק"מ לעניין שתיית חמים כמו תה וקפה, כמו שיתבאר להלן.

4) סק"צ סק"ד.

5) ריש פ"ח. ועי' שוע"ר סי' ק"צ סעיף ו'.

פרק ב.
דברי אדה"ז ושיטתו של הגרא"ח נאה והשאלה בהם



א. תשובה:

בסדור, בסדר ברכה"נ, כותב אדה"ז,

> וז"ל[6]: "ברכה אחרונה בין של אוכלין בין של משקין צריכים שיעור, שאין מברכין אותה אלא אם כן אכל כשיעור הראוי להיות נקרא אכילה או שתה כשיעור הראוי להיות שתיה, ואין אכילה פחותה מכזית, ואין שתיה פחותה מרביעית הלוג. ויש מסתפקים בברכה אחרונה של **יין** אם מברכים אותה על כזית. וטוב להיזהר שלא לשתות אלא פחות מכזית או רביעית. אבל בדיעבד שכבר שתה כזית ואין לו כדי רביעית אין צריך לברך אחריו".

ע"פ דברי אדה"ז אלו (שכותב שהספק בשיעור שתי' לברכה אחרונה הוא **ביין**), כותב הגרא"ח נאה[7], שלפי שיטת אדה"ז בשאר משקים **אין** צריך להיזהר משתיית כזית עד רביעית.

ב. שיטת המג"א והפוסקים שהמחבר נגרר אחרי לשון התוס'

ויש לעיין בדבר:

כי הנה דברי אדה"ז הם העתק (כמעט מילה במילה) מלשון המחבר בשו"ע[8],

---

6) בתחילת פרק ח'.

7) קצות השולחן בבדה"ש סי' נט סק"ג. וכבר קדמו בליקוטי מהרי"ט על סדר ברכה"נ לאדה"ז שם.

8) שו"ע סי' ר"י ס"א.

וז"ל המחבר: "יש מסתפקין . . בברכה אחרונה של **יין** אם מברכין אותו על כזית, לכן טוב להיזהר שלא לשתות פחות מכזית או רביעית",

והרי המגן אברהם כותב על דברי המחבר[9], שמ"ש המחבר **יין** הוא **לאו דוקא**, אלא כוונתו באמת על כל המשקים.

וז"ל המג"א: "וה"ה בשאר משקין יש ספק (הג"מ פ"ג ומרדכי פרק כ"מ ד"כמ[10]) ".

ולכאורה, טעמו ונימוקו של המג"א הוא[11], כי מ"ש המחבר **יין**, הוא משום שהמחבר נגרר אחר לשון התוס' (שהתוס' הם בעלי הדעה שאומרת שיש ספק בשיעור שתי' לברכה אחרונה אם הוא בכזית), והתוס' הרי כתבו בדבריהם **יין**,

וז"ל התוס'[12]: "ולענין שתי' נראה שמברכין על כזית **יין** על הגפן ועל פרי הגפן",

והנה הטעם שהתוס' כתבו בדבריהם **יין**, הוא משום שהתוס' סוברים שעל שאר משקים לא צריך שיעור **כלל** לברכה אחרונה. כי שיטת התוס' היא[13]

ואדרבה, בלשון השו"ע מודגש יותר לכאו' שהספק רק על יין, כיון שלפנ"ז הזכיר גם יין וגם שאר משקין ("פחות מרביעית בין מיין בין משאר משקין"), ומשמע שבלשונו אח"כ נקט יין בדוקא.

וא"כ, אם בפי' דברי השו"ע כתבו הארחרונים שהכוונה לשאר המשקין ג"כ, כש"כ בלשון אדה"ז.

9) בסי' ק"צ ס"ק ד. וכן משמע בלבוש סי' ק"צ ור"י שם, אך הוא מבאר הספק באופן אחר (ומ־חודש לגמרי) שלא כדברי המג"א ושלא כמשמעות דברי הראשונים בסוגיא זו, עיי"ש.

10) וכן עולה מדברי עוד ראשונים: האגור סי' רצז. ארחות חיים ברכות סימן כט. ריקאנטי סע"ח. מטה משה. ועוד. וכ"מ מסתימת לשון אבודרהם (הל' ברכות שער ה), שלאחרי שכתב שהתוס' נסתפקו ביין, מסיים בסתמא: טוב לאדם שלא לאכול ברי' שאין בה כזית לבדה ושלא לשתות אלא או פחות מכזית או רביעית מפני הספק.

11) וכ"כ גם בס' מאמר מרדכי. ועוד.

12) סוכה כו, ב, ויומא עט, א, ד"ה ולא בירך.

13) בעל המימרא בתוס' הוא הר"י (ראה תוד"ה רבי מאיר - ברכות מט, ב (הובא להלן) ובראי"ש שם), והר"י סובר (שם לט, א תוד"ה בצר ובראי"ש שם) שכדי לברך בורא נפשות לא צריך **שיעור** כלל.

ועפ"ז מדוייק שב' הפרטים, שבורא נפשות א"צ שיעור, והספק בשיעור ברכה אחרונה ביין,

שכדי לברך בורא נפשות (בין על אכילה ובין על שתי') לא צריך **שיעור**, ומשום כך כתבו התוס' בדבריהם **יין**, כי על יין שמברכים **מעין שלש** צריך שיעור, אבל שאר המשקים שמברכים עליהם **בורא נפשות** לא צריך שיעור.

אבל לפי ההלכה שנפסקה בשו"ע שגם לבורא נפשות **צריך** שיעור[14], אין סברא לחלק בין יין לשאר משקים (ולומר שרק **ביין** יש להיזהר משיעור כזית עד רביעית ולא בשאר משקים), כי בענין **השיעור** לברכה אחרונה אין חילוק כלל בין יין לשאר משקים. לכן כתב המג"א על דברי המחבר שכוונתו באמת על כל המשקים[15].

וכך כתבו **רובם ככולם** של הפוסקים[16], שבענין השיעור לברכה האחרונה אין

הובאו בתוס' בהמשך אחד.

14) ולהעיר ששיטת התוס' שלבורא נפשות לא צריך שיעור לא הובאה כלל בשו"ע, גם לא בתור י"א.

15) ואולי י"ל בלשון השו"ע "יין", דלרבותא נקטי', שאפילו ביין - שי"א שחיובו מה"ת (ראה לקמן בפנים בארוכה) - אין לברך בשיעור כזית לחוד, ויש להחמיר ולשתות רביעית.

לאידך, י"ל להיפך, שביין סברא לומר שהשיעור ברביעית דוקא (ולא בכזית), כיון שהסברא לברך רק ברביעית הוא מקרא ד"ושבעת", דדרשינן לה ושבעת זו שתי', ושיעור שביעה ברביעית. והרי י"א שזו שתי' שייך רק בשתי' מז' המינים (ראה הנסמן אצלנו בהלכה יומית אות תקיב).

ועפ"ז מתחזקת הקושיא דלהלן בפנים, בהשמטת אדה"ז ע"ד הספק בשאר משקין, דאדרבה, בשאר משקין יותר מסתבר לומר ששיעורו בכזית.

16) נוסף לדברי הראשונים שלא חילקו בדבר, כנ"ל (בהערה 10), ומהם: של"ה (שער האותיות כלל ד בסופו) "**אין סברא** לחלק בענין זה בין יין לשאר משקין", קיצשו"ע (סי' נא סעי' ב'), משנ"ב (סי' ר"י ס"ק י'), ובשעה"צ שם בשם אחרונים.

ולהעיר, שבפרי מגדים (משב"ז סי' רי ס"ק ג') כותב שבשאר משקין יש מקום להחמיר **יותר** מיין, כי בשאר משקין יש ספק ספיקא, ספק אם צריך שיעור לברכה אחרונה (כדעת ר"י הנ"ל), ואם צריך שיעור - ספק שמא מספיק כזית (ועי' פמ"ג בפתיחה להל' ברכות ס"ק ד' (ובכ"מ) אם ספק ספיקא להקל מועיל בברכות. וכבר האריכו בכ"מ בדעת אדה"ז בזה. ואכ"מ).

בשו"ת קול אליהו (לבן דורו של החיד"א) כותב שהספק הוא רק ביין, אך בס' מעט מים סי' כ"ה סק"ו, משיג עליו וכותב שהוא היפך כל דברי הראשונים.

בשולחן הטהור (להרה"ק מקאמארנא) סי' רי ובפי' זר זהב שם כותב שהספק הוא רק ביין, אבל אינו מביא שום מקור לדבריו. וראה גם מש"כ בספרו בסי' קצ ס"ב.

בהגדה מעשה נסים לבעל דרך חיים (סי' ריח ס"ק כו) כותב **יין**, אך במק"א (סי' רטז סק"ד) כתב שה"ה בכל משקין. [אכן, י"ל שכוונתו (בסי' רטז) שבכל המשקין צריך להחמיר ולשתות רביעית

חילוק כלל בין יין לשאר משקים[17] ולכן בכל המשקים יש להיזהר משתיית כזית עד רביעית.

עפ"ז צריך עיון גדול איך אפשר להחזיק בדברי הגרא"ח נאה שכותב שכוונת אדה"ז היא רק על **יין** לבד כאשר ע"פ **פשטות ההלכה** אין שום חילוק כלל בין יין לשאר משקים.

ג. המענה של הרבי

והנה באמת הגענו בזה לחקירה כללית בהעתקת אדה"ז דברי הפוסקים שלפניו, כמו לדוגמא כשמעתיק דברי המחבר או הרמ"א ואינו מביא פירוש הדברים שבט"ז ומג"א, האם יש לדייק מכך **שחולק** על הט"ז והמג"א.

יש מענה מהרבי לאחד שרצה לדייק כן מהלכה בהל' שבת[18], שמביא שם אדה"ז דברי הרמ"א ואינו מביא פירוש המג"א שעל הרמ"א[19], ורצה הנ"ל להוכיח מכך שאדה"ז חולק על המג"א,

והרבי שלל הדברים, וכתב[20]:

וז"ל: "ה"ה דברי הרמ"א והרי כמה וכמה מקומות שאין אדה"ז מביא

עבור ברכה אחרונה. אבל דוחק קצת, שאינו שייך להמבואר שם לפנ"ז. אולם, יתכן שכונתו לומר, שגם ביין שרף כן הוא, ולא כהדעות שא"צ רביעית ביין שרף. וכן משמע קצת מהציון שם להט"ז]. ובנתיב החיים להגא"ד לאוואוט אינו מעיר כלום ע"ז. אבל בספרו פסקי פרי מגדים בהערות על שו"ע (המחבר) בסי' ר"י, מציין להמג"א שבסי' ק"צ שכתב שה"ה לשאר משקין.

ושוב מצאתי בהל' ברכת הנהנין לר"י בן שושן הספרדי (נדפס בקובץ מורי' חשון תשד"מ) שמשמע ג"כ שנקט שהספק רק ביין.

וע"פ הביאור לקמן בפנים - א"ש כמה מהנ"ל.

17) ולהעיר שגם מדברי הצ"צ (בחידושים על הש"ס עמוד יז, א. וראה בחידושים שבת רפ"ח. ולהעיר ממש"כ בהערות לקיצור פסקי הרא"ש ברכות פ"ז סכ"ד) משמע שהספק הוא **בכל** המשקים ולא רק ביין.

18) בסי' ש"מ סעי' ד'.

19) שם ס"ק ו' בשם הר"ש הלוי.

20) קונטרס ישמח ישראל להר' בנימין גבריאל הכהן שי' כהן, חוברת כ"ה סיון תשמ"ז, הובא גם בס' נתיבים בשדה השליחות ח"ב עמ' 225.

חילוקי דינים שבט"ז ומג"א. וצע"ג הכללים והטעמים בזה. ועיי' בקצוה"ש סי' קמ"ד בבדה"ש[21]".

מובן ממענה הנ"ל, שמזה שאדה"ז אינו מביא את דברי המג"א **א"א** להוכיח שאדה"ז חולק על המג"א, כי כיון שאדה"ז מביא גוף דברי הרמ"א, א"כ אותם הדברים שכתב המג"א לפרש בדברי הרמ"א יש לפרש גם בדברי אדה"ז.

ואף שלכאורה יש לטעון ולומר שאילו היה אדה"ז סובר כדברי המג"א – היה ודאי מביא את דברי המג"א **בפירוש**, ע"ז כותב הרבי "והרי כו"כ מקומות שאין אדה"ז מביא חילוקי דינים שבט"ז ומג"א, וצע"ג הכללים והטעמים בזה".

מזה יש ללמוד לענייננו, שמזה שאדה"ז אינו מביא את דינו של המג"א בשאר משקים, **א"א** להוכיח שאדה"ז **חולק** על המג"א. א"כ חזרנו לעיקר השאלה, האם יש יסוד לדברי הגרא"ח נאה שכותב שאדה"ז סובר שבשאר משקים אין צריך להיזהר משתיית כזית עד רביעית.

פרק ג.
הנפק"מ בעניננו

א. בענין השתי' פחות מרביעית

ויש להעיר על החומר שמסתעף משאלה זו למעשה – בב' ענינים:

ענין הא': הנה, שיעור הכזית הוא פחות משליש רביעית (שיעור הרביעית

21) כוונתו של הרבי היא לזה שבבדה"ש שם מביא את דברי הר"ש הלוי (שהובאו במג"א) אף שאדה"ז **לא** הביאם. אך יש להעיר, שהקצוה"ש עצמו, בהערות שנדפסו בסוף ח"ז מספרו, משמע (קצת) שחזר בו (במקצת עכ"פ) בנוגע לענין המדובר שם, ע"ש (ע"פ דברי אדה"ז בסי' תנ"ח סעי' ח'). אך מובן שהוכחת הרבי הוא מזה שבבדה"ש לכתחילה כתב כשיטת הר"ש הלוי שבמג"א, אף שאדה"ז לא הביא את דבריו. (קונ' ישמח ישראל שם).

הוא כמו ביצה ומחצה[22] **עם** קליפתה[23], ושיעור הכזית הוא כמו **חצי** ביצה[24] **בלא** קליפתה[25]) , ולפי שיטת הרמב"ם[26], הכזית הוא עוד פחות מזה[27] (כי לשיטת הרמב"ם הכזית הוא פחות[28] **משליש ביצה**).

והנה מובן ופשוט, שבמציאות הדברים קשה להגביל אדם הרוצה לשתות שייזהר בשתייתו שלא יעבור על שיעור של פחות משליש ביצה. לפ"ז, באם נאמר שבכל המשקים יש להיזהר משתיית כזית עד רביעית, יוצא שכל עוד שלא ישתה האדם שיעור שלם של רביעית כמעט שלא יוכל לשתות כלל.

ב. בעניין שתיית חמים

ענין הב': בשיעור **הזמן** לצרף השתי' לשיעור של רביעית, יש מחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד: הרמב"ם סובר[29] שהשיעור הוא בכדי שתיית **רביעית** (זאת אומרת, לשיטת הרמב"ם באם שוהה האדם בשתיית רביעית יותר ממה ששוהים סתם בני אדם בשתייתם, **אין** שתייתו מצטרפת לרביעית); ודעת הראב"ד[30] היא, שהשיעור הוא בכדי אכילת פרס [כמו 4-3 דקות].

---

22) לשון אדה"ז בסדר ברכה"נ פ"ח שם, וז"ל: "אין שתיה פחותה מרביעית הלוג שהוא ביצה ומחצה בקליפתה".

23) כנ"ל מסדר ברכה"נ.

24) שו"ע אדה"ז סי' תפ"ו.

25) בדה"ש סי' נ"ט ס"ק א', ושיעורי תורה להגרא"ח (ע' קצ ואילך) סימן ג' ס"ק י"ב.

26) הל' עירובין פ"א ה"ט, הובא בשו"ע אדה"ז סי' תפ"ו סעיף א'. במשנ"ב (סי' ר"י שעה"צ ס"ק כ"ז) כותב שבנידון דידן לא צריך להחמיר כשיטת הרמב"ם, כי היא חומרא על גבי חומרא. אבל לכאורה יש מקום לדון בדבריו.

27) ועי' בדה"ש סי' נ"ט ס"ק א', שלשיטת הרמב"ם כזית הוא חלק **רבע** מרביעית. והיינו לפי דברי המהרי"ל והנוב"י כו' (מג"א סי' ר"י ס"ק ב, בשם השל"ה מהמהרי"ל) שכותבים שהקליפה הוא כמו רבע ביצה. אבל עי' שיעורי תורה להגרא"ח נאה (ע' קכז ואילך, סימן ב' ס"ק ג) שכותב ששיעור קליפה הוא פחות הרבה מזה.

28) וי"א שפחות היינו חלק עשירי.

29) הל' שביתת עשור פ"ב ה"ד והל' תרומות פ"א ה"ג.

30) הל' תרומות שם.

והנה אדה"ז בשו"ע[31] כותב שיש להחמיר כב' הדעות. אבל בסידור[32] חזר בו אדה"ז ממ"ש בשו"ע, וכותב, שהעיקר להלכה הוא כדברי הראב"ד שהשיעור הוא בכדי אכילת פרס. עפ"ז כותב אדה"ז, שהשותה חמים (תה או קפה), באם אינו שוהה בשתייתו יותר מכדי אכילת פרס, צריך לברך אחרי' ברכה אחרונה (כשיטת הראב"ד).

> וז"ל אדה"ז: "יש לברך ברכה אחרונה על קאוו"י וטיי"א חמין אף ששותהו מעט מעט, אם לא שהה יותר **מכדי אכילת פרס**".

השארית יהודה[33] כותב לבאר, שזה שאדה"ז חזר בו ממ"ש בשו"ע, הוא משום שקשה לומר ששיעור הזמן לשתיית רביעית הוא בכדי שתיית הרביעית גופא. לכן צריך לומר, שזה שהרמב"ם כותב ששיעור הזמן הוא בכדי שתיית רביעית, היינו רק ביוה"כ ששיעור השתי' ביוה"כ הוא **מלא לוגמיו** (שהוא פחות משיעור רביעית). אבל בשאר דברים שהשיעור בהם הוא רביעית, הרי גם לדעת הרמב"ם שיעור הזמן לשתייתם הוא בכדי אכילת פרס.

ע"פ דברים אלו כותב הגרא"ח נאה[34], **שביין** שיש דעה (הנ"ל של התוס') שסוברת שהשיעור לברכה אחרונה הוא **כזית**, חזרנו לעיקר דברי הרמב"ם ששיעור הזמן להשתי' הוא בכדי שתיית **רביעית**. עפ"ז כותב הגרא"ח נאה, בשתיית יין יש להחמיר לשתות שיעור כזית אחד מהיין בתוך הזמן של כדי שתיית רביעית, כדי לצאת – הן דעת התוס' שסוברות שהשיעור לברכה אחרונה הוא כזית, והן דעת הרמב"ם שסובר ששיעור הזמן לשתיית כזית הוא בכדי שתיית רביעית.

והנה הגרא"ח נאה כותב כך רק על **יין**, כי שיטתו של הגרא"ח נאה היא (כנ"ל) שרק ביין יש להחמיר משתיית כזית עד רביעית. אבל באם נאמר (כסברא שהעלינו לעיל) **שבכל** המשקים יש להיזהר משתיית כזית עד רביעית, יוצא **שבכל** המשקים יש להחמיר לשתות לכל הפחות כזית אחד בתוך הזמן של כדי שתיית רביעית.

---

31) סי' תרי"ב סעי' טו.

32) הל' ברכה"נ פ"ח ה"ו.

33) בשו"ת או"ח סי' טו. וכדבריו כבר כתב ברבינו מנוח (הל' שביתת עשור שם).

34) בדה"ש סי' נט סק"ט.

והנה באמת יש פוסקים[35] שכתבו למעשה, שבשתיית חמים כמו תה וקפה יש להשאיר כזית אחד בסוף הכוס כדי לשתותו בתוך כדי שתיית רביעית. אך השאלה שלפנינו היא, האם יש מקום לחומרא זו גם לפי שיטת **אדה"ז**.

פרק ד.
עיון בדברי אדה"ז במקומות אחרים וסברת מחברי זמננו



והנה יש לעיין בדברי אדה"ז במקומות אחרים האם אפשר ללמוד מהם לפתרון שאלה הנ"ל, כדלהלן.

א. דברי אדה"ז בדין שתיית משקים לפני הסעודה

בהל' סעודה[36] מביא אדה"ז דעה שסוברת שהשותה מים (או שאר משקים) בתוך הסעודה צריך לברך לפני שתייתו. אדה"ז כותב, שהרוצה להחמיר ולחשוש לדעה זו, ישתה קצת מים לפני הסעודה ויכוון לפטור את המשקים שבתוך הסעודה, ובזה יסתלק מן הספק (וכן נהג האריז"ל) . אך אדה"ז מוסיף, שבשתי' זו (שלפני הסעודה) יזהר לשתות **פחות** משיעור רביעית כדי שלא יצטרך לברך אחרי' ברכה אחרונה.

והנה באם נחזיק בסברא דלעיל, **שבכל** המשקים יש להיזהר משתיית כזית עד רביעית, יוקשה, מדוע כתב אדה"ז שיזהר לשתות פחות משיעור **רביעית**[37] ולא שיזהר לשתות פחות משיעור **כזית**.

---

35) כ"כ בבדה"ש שם. ועי' משנ"ב סי' ר"י ס"ק א' ובס' ישועות חכמה (לבעל מסגרת השולחן) סי' נא סע' ה'.

36) סי' קע"ד סעי' ג. ובסידור (פ"ד ה"ז) לא חשש אדה"ז לדעה זו.

37) במג"א (ס"ק י"ד) כתוב רביעית, ובספר תוס' שבת בהקדמתו (בהגהות וקצת ליקוטים,

הרי לכאורה מכאן הוכחה, שאדה"ז סובר שבשאר משקים **אין** צריך להיזהר משתיית כזית עד רביעית, ולכן כתב שיזהר לשתות פחות משיעור **רביעית**.

אבל י"ל שאין הדבר מוכרח. כי י"ל, כמ"ש האחרונים[38], שבהלכה זו יש ספק ספיקא להקל, ספק אחד, אולי המים שבתוך הסעודה צריכים ברכה לפניהם (שאז אינו צריך לברך אחרי המים שלפני הסעודה אפילו אם שותה שיעור שצריך עליו ברכה אחרונה), וספק שני, אולי ההלכה היא שפחות משיעור רביעית **אינה** צריכה ברכה אחרונה, לכן מצד ב' ספיקות אלו אין מקום להיזהר משתי' פחותה מרביעית. משא"כ בנידון שלנו שיש רק ספק אחד[39].

ב. דברי אדה"ז בדין יין פוטר שאר משקין

ויש להעיר, שבאמת מצינו הלשון "שיעור רביעית" בדברי אדה"ז גם **ביין**, בב' מקומות, אף שבין ודאי הוא שיש לחשוש להסברא שהשיעור הוא **פחות** מרביעית.

מקום אחד הוא, בשותה יין וגם שאר משקים, שהדין הוא שמברך מעין ג' על היין ופוטר בכך את שאר המשקים, וכותב אדה"ז, שאם שתה מהיין **פחות** משיעור רביעית, צריך לברך על שאר המשקים ברכה בפ"ע בורא נפשות.

> וז"ל אדה"ז[40]: "היין פוטר בברכתו כל מיני משקין בין מברכה ראשונה ובין מברכה אחרונה, ואם שתה יין פחות משעור רביעית, שאין צריך לברך לאחריו, ומשאר משקין שתה רביעית, יברך לאחריהם בורא נפשות רבות".

הובאו דבריו במחצית השקל על המג"א) כותב שהמג"א לא דק בלשונו וצ"ל פחות משיעור כזית. אבל לכאורה אא"פ לומר כן בדברי אדה"ז, כי הרי אדה"ז ראה דברי התוס' שבת ואעפ"כ כתב רביעית כלשון המג"א.

38) ספר זכרון יוסף להגאון ר' הענין פאק הי"ד (סי' קל"ז) עי"ש, שבמקום ספק ספיקא מותר לעשות ספק דרבנן לכתחילה.

39) והרי המג"א -מרא דהאי שמעתתא - שהספק הוא בשאר משקין גם הוא נקט בלשון "פחות משיעור רביעית". ודוחק לשבש הספרים ולהגי' (כנ"ל הערה 37). ועכצ"ל כבפנים.

40) סוף פ"א.

והנה המשנ"ב כותב[41], שאפילו אם שתה מהיין **פחות** משיעור רביעית (כל ששתה משיעור כזית ולמעלה) **אין** לברך בורא נפשות. ויסודו של המשנ"ב בזה היא, כי הרי לפי שיטת התוס', בזה ששתה מהיין שיעור של **כזית** נתחייב לברך מעין ג', וא"כ לפי שיטתם, כבר **פטר** בזה את שאר המשקים מחיוב הברכה שעליהם, והרי אולי ההלכה כשיטת התוס', וספק ברכות להקל, לכן אין לברך בורא נפשות על שאר המשקים.

אך אדה"ז אינו מחלק בכך וכותב שיעור **רביעית**[42].

אבל על כרחך צריך לומר ששם הוא מחמת טעם צדדי, וכמו שכתבו האחרונים, שכיון שמצד הספק הרי בפועל אינו יכול לברך על היין, לכן לא נפטרו שאר המשקים מברכה אחרונה שעליהם[43].

ומובן שעפ"ז מתחזקים הדברים שכתבנו לעיל בדין שתיית מים שלפני הסעודה, שהשיעור רביעית שם הוא ג"כ משום טעם צדדי (וכמ"ש לעיל).

41) שער הציון סי' ר"ח ס"ק ע.

42) וכ"כ בדעת אדה"ז גם בברכות ישראל (לבעל טהרת ישראל) פ"א הכ"א. ועיי"ש ביד אליהו אות שסט.

43) ואכן כמה אחרונים תמהו על המשנ"ב מטעם זה - ראה שו"ת אג"מ ח"א סע"ד. שבה"ל ח"ח סי' קסו סק"ב. עמק ברכה (פומרנציק) ע' נח.

ואדרבה, גם להאומרים (ראה שו"ת אבני נזר סל"ח סקי"ג) שבעיקר וטפל אין הטפל מחוייב מלכתחילה בברכה (ולא שברכת העיקר **פוטרתו**), ביין שפוטר שאר משקין - ודאי שהוא רק באופן שמברך בפועל על היין. ובאמת כן מוכח גם בדברי אדה"ז בשו"ע סי' ערב סי"ג.

ג. דברי אדה"ז בדין קידוש במקום סעודה

מקום השני הוא[44], בדין קידוש במקום סעודה. המחבר מביא שם[45] בשם הגאונים, שאפשר לצאת מקום סעודה ע"י שתיית כוס יין כשיעור "שחייב עליו ברכה אחרונה".

הט"ז מקשה[46], לפ"ז מדוע צריך מקום סעודה כלל, הרי ביין של הקידוש גופא יש שיעור מקום סעודה כדי לברך עליו ברכה אחרונה (דברי הט"ז והפוסקים שלהלן הם ע"פ השיטה שלא הצריכו שישתו עוד יין (**לבד** מהקידוש) עבור מקום סעודה).

המג"א מתרץ[47] שאינו כן, כי שיעור מקום סעודה הוא רביעית, וכדברי הגאונים שאמרו שצריך לשתות יין כשיעור "שחייב עליו **ברכה אחרונה**" – שהוא רביעית, ולקידוש די במלא לוגמיו שהוא **פחות** מרביעית (רק **רוב** רביעית).

כדברי המג"א כותב גם אדה"ז[48], וז"ל: שצריך לשתות "כשיעור שחייבים עליו ברכה אחרונה דהיינו רביעית".

והקשו האחרונים[49], הרי לשיטת התוס' השיעור לברכה אחרונה הוא כזית,

---

44) ולכאורה יש להוכיח גם ממקום אחר, דקיימא לן שכל האוכלין מצטרפים זה עם לכזית (כגון כחצי זית משבעת המינים וכחצי זית מדבר שברכתו בורא נפשות), וכן כל המשקין מצטרפים לרביעית. אבל אוכלין ומשקין אין מצטרפין זה עם זה (סדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ז). והטעם לזה - "דלא שוו בשיעורייהו" (ראה עד"ז שבת עו, א. ובכ"מ).

ולכאורה, הרי לדעה אחת יש ספק שמא שיעור משקין הוא גם בכזית. והמענה פשוט ע"פ הנ"ל, שכיון שבפועל אינו מברך פחות מרביעית, אינו יכול להצטרף.

[ודרך אגב: יש מי שכתב דוגמא למשקין שמצטרפין לבנ"ר – חצי רביעית יין וחצי רביעית שכר. ולא דק, דבכה"ג ה"ז ספק על הגפן, שכבר שתה כזית, וא"י לברך בנ"ר. וק"ל. וראה משנ"ב סי' רי בשעה"צ סק"ד].

45) סי' רע"ג סעיף ה'.

46) ס"ק ד'.

47) ס"ק ח'.

48) סי' רס"ט סעיף ג'.

49) ראה בחמד משה ולבושי שרד על אתר. ועוד.

וא"כ (לפי התוס') חוזרת הקושיא מדוע צריך מקום סעודה, הרי בקידוש גופא (שהוא מלא לוגמיו) יש שיעור מקום סעודה.

וכתבו האחרונים לתרץ[50], שזה שכתבו הגאונים שיעור "שחייב עליו ברכה אחרונה" הוא לא **סיבה** (שמצד חיוב ברכה אחרונה הרי זה בגדר "מקום סעודה") כי אם רק **סימן** בעלמא (ונקטו כך לפי שיטתם שסוברים (שלא כהתוס') שהשיעור לברכה אחרונה היא רביעית), אך כוונתם באמת לשיעור **רביעית**. ולכן גם להתוס' שיעור יין למקום סעודה היא רביעית. ע"כ.

היוצא מכל זה, שאין לנו הכרע מדברי אדה"ז בכל הנ"ל לא לכאן ולא לכאן בשיעור שתי' של שאר משקין לברכה אחרונה.

ד. סברת מחברי זמנינו

והנה יש כמה ממחברי זמנינו[51] שכתבו לחלק בין יין לשאר משקים, שיין יש לו גדר של **אוכל** (כדברי הגמרא[52] שאומרת שיין **סעיד**, או ע"פ נוסח ברכה האחרונה "על הגפן ועל פרי הגפן" שמשמע שמברך על **הפרי** שהוא **אוכל**) והרי שיעור **אכילה** הוא **בכזית**, ולכן ביין יש לחשוש לברכה אחרונה בשיעור **כזית**.

והנה אף שדברים אלו מתקבלים על הלב, הרי א"א להתאימם כלל לדברי הפוסקים[53] שלא הזכירו כלל חילוק כזה בין יין לשאר משקים.

לכן נראה לומר בזה דרך אחרת **ממוצעת**, מצד אחד בדרך נאמנה לכל דברי הפוסקים שלא חילקו כלל בין יין לשאר משקים בשיעור השתי', אך אעפ"כ **למעשה** יהי' מקום להחמיר רק ביין, כדלהלן.

---

50) כ"כ בלבו"ש.

51) וראה עד"ז באורח נאמן סי' קצ סק"ו ובהגהות מבן המחבר. אבל לא כתב כן למעשה כלל, כ"א בדרך קושיא, **עיי"ש**.

52) ע"פ ברכות לה, ב.

53) אגור, הגמ"י, מרדכי בשם מהר"ם, ארחות חיים, ומט"מ ועוד - כנ"ל בהערה 10. ובלשון השל"ה שהועתק לעיל בהערה 16: "**אין סברא** לחלק בענין זה בין יין לשאר משקין".

פרק ה.
שיטת אדה"ז בשאר משקים



ונ"ל בזה בהקדמת החילוק שבין ברכה ראשונה לברכה אחרונה בענין החומרות שיש בברכות (בהבא להלן, לשלימות הענין, יש לעיין בהשלמה שבסוף הקונטרס ובהערות שם באריכות).

ובהקדמה: אדה"ז כותב בשו"ע[54], שכשיש שאלה וספק בברכה, אסור **להחמיר** ולברך, משום חשש של הזכרת שם שמים לבטלה, אולם יכול "**להחמיר על עצמו שלא לאכול**".

והנה הפוסקים כתבו בכ"מ, שאין עושים ספק דרבנן **לכתחילה** (דהיינו, זה שאומרים ספק דרבנן **לקולא** היינו רק במצב של בדיעבד, כשכבר נקלע למצב של ספק, אבל אסור להיכנס **לכתחילה** למצב של ספק כדי להקל בו אפילו באיסור דרבנן). ומובן שכך הוא גם בעניני ברכות שאין לעשות בהם ספק דרבנן לכתחילה.

ברם, בזה יש חילוק בין ברכה ראשונה לברכה אחרונה.

כי הנה בברכה ראשונה מצאנו בחז"ל שאמרו "כל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה **מקדשי שמים**", דהיינו שבאוכל בלא ברכה ראשונה יש **איסור** של **הנאה מקדשי שמים** על אכילתו. א"כ, כשיש **ספק** בחיוב ברכה ראשונה, יש מקום לאסור את **האכילה** משום הכניסה לבית הספק של **איסור**.

[עפ"ז יובנו דברי אדה"ז "שרשאי להחמיר על עצמו שלא לאכול", כי באמת **יש מקום** שיחמיר על עצמו שלא לאכול, לפי שאין עושים ספק דרבנן לכתחילה].

עפ"ז מובן בענין ספק בברכה ראשונה, שכל מקום שאפשר לצאת מהספק

54) סי' קס"ז סעיף י"ב.

בקל ולא ימנע עי"ז מאכילה, יש להחמיר **שלא לאכול** - בדרך חומרא וזהירות - כדי להנצל מחשש ספק ברכה.

והנה, כל זה בברכה ראשונה, אבל בברכה אחרונה לא מצאנו בחז"ל שהאוכל בלא ברכה אחרונה הוא כאילו "נהנה מקדשי שמים". א"כ יוצא, כשאוכל בלא ברכה אחרונה **אין איסור** על אכילתו כלל (כי אם רק חיוב ברכה),

א"כ כשיש שאלה וספק בברכה אחרונה אין מקום כלל **להחמיר ולאסור** לכתחילה את האכילה משום הספק שיצא מכך אח"כ בברכה האחרונה, כי אין כאן לכתחילה כניסה לבית הספק של **איסור**.

[כי עשיית ספק דרבנן היינו כשעושה **היפך** מתקנת החכמים. אבל בחיוב הברכות הרי החכמים תקנו **לברך** (אלא שבספק ברכה א"א **להחמיר** ולברך משום הזכרת שם שמים לבטלה) אבל הם **לא אסרו** על האדם את האכילה, א"כ אין להחמיר על האדם **שלא יאכל** מחמת הספק שיש **בחיוב הברכה**].

ע"פ דברים אלו י"ל, בנידון שלנו, שהשאלה והספק הוא **בחיוב ברכה אחרונה**, ועוד זאת, שקשה לחייב את האדם שיהי' זהיר משתיית כזית (כי אז יצא שלא יוכל לשתות לעולם אם לא שישתה שיעור רביעית שלם, כמ"ש לעיל), אין מקום להחמיר על האדם שיחשוש לדעת התוס' ושלא ישתה משיעור כזית עד רביעית, כי הרי ספק דרבנן הוא – בעצם מעיקר הדין – **לקולא**.

עפ"ז מובן היטב מה שלכן לא הזכיר אדה"ז חומרא זו בשאר משקים.

פרק ו.
שיטת אדה"ז ביין

ברם כל זה הוא בשאר משקים, משא"כ ביין.

כי הנה בברכה אחרונה שעל **יין** יש דעות שסוברות[55] שחיובה היא מהתורה, והיינו כי דעות אלו סוברות שהברכה של מעין ג' על שבעת המינים היא מהתורה, ויין הרי הוא בכלל ז' המינים.

לפ"ז י"ל[56], שיש להחמיר בספק ברכה אחרונה על היין יותר משאר ספיקות בברכות.

ואף שהמדובר בנידון שלנו הוא שהאדם שתה **פחות** משיעור רביעית, ואין בזה שיעור שביעה (כך שלכאורה לכל הדעות חיוב הברכה אחרונה הוא **מדרבנן**), מכל מקום יש להחמיר בספק ברכה זו גם **בפחות** משיעור שביעה.

[וי"ל הטעם:

א. לפי שבשבעת המינים לא שייך כלל גדר שביעה[57], שדין שביעה לא נאמר

---

55) טור סו"ס ר"ט ובב"י שם בשם הרא"ש והרשב"א. ועוד. וראה שו"ע אדה"ז סי' קסח בקו"א סק"א. חידושי הצמח צדק שבהערה הבאה.

56) כן כותב בעולת תמיד סי' ר"י ס"ק ג'. אך הוא כותב כך על הטור שסובר שהברכה של מעין שלש על ז' מינים הוא מהתורה, אבל בדברי המחבר שסובר (בסי' רט סעי' ג) שברכה של מעין ג' הוא רק מדרבנן, כותב העולת תמיד, שצריך לומר, שזה שכתב המחבר יין – כוונתו היא גם על כל המשקים (כמ"ש המג"א).

והנה שיטת אדה"ז היא כדעת המחבר (קו"א שבהערה הקודמת) שברכה של מעין ג' היא מדרבנן. אך אעפ"כ י"ל, שמשום חשיבות הברכה של מעין שלוש שיש דעות שסוברות שהיא מהתורה, יש להחמיר בה **גם לדידן** שאנו סוברים שהיא מדרבנן, כדלהלן בפנים.

ולהעיר, שהצמח צדק בחידושיו (טו, ד) מביא כמה הוכחות דווקא לשיטה זו שברכה מעין ג' על ז' מינים היא מהתורה.

57) והטעם לפי שאין אוכלים אותם לשביעה. ורק בתמרי מצינו דזייני. [אבל, גם ביין מצינו

כי אם על אכילת פת, ולכן גם בפחות משיעור שביעה נכנס לספק דאורייתא.

ב. וגם יש לומר באופן אחר[58], שכיון שלברכה זו יש עיקר מן התורה, שבמקום ששבע חייב מן התורה, לכן החמירו בספק ברכת מעין שלש, גם באופן שהוא פחות משיעור שביעה, משום חומרת הברכה שיש דעות שסוברות **שבשיעור שביעה** חיובה מהתורה].

ומצאנו כך בדברי הפוסקים בכ"מ[59] שהחמירו בדיני ספק חיוב ברכה במעין שלש (ואפילו **בפחות** משיעור שביעה), כדלהלן:

א) באוכל מז' המינים ושכח אם בירך אחריהם מעין ג', כותב הט"ז[60], שיש להחמיר לאכול מז' המינים עוד כדי לברך מעין ג', כיון שיש דעות שסוברות שחיוב ברכה אחרונה (מעין ג') על ז' המינים הוא מהתורה. והרי פשוט

דסעיד]. וכ"מ קצת בל' החינוך מצוה ת"ל. ואולי י"ל שכ"מ מפירש"י ברכות לט, א ד"ה בצר.

(ובראשונים (ראה רשב"א ברכות מד, א) מצינו שלשיטת ר"ג שמברך עליהם ג' ברכות [מה"ת], דמיירי גם באינו אוכלם לשביעה. ויל"ע אם מדר"ג נשמע לדרבנן, בנוגע לברכת מעי"ג דאורייתא. וראה קרן אורה ברכות לה, א. אבל ראה רשב"א ברכות לח, א ד"ה כיון).

ונסתפק בזה בחזו"א סל"ד סק"א. [ותלוי אם הילפותא הוא מקרא דואכלת ושבעת או באו"א]. ועיי"ע בס' משמיע שלום סכ"ד (ועוד שם ספ"א) בביאור סברא זו. ושם ר"ל שגם במין דגן ברכת מעי"ג הוא גם בלא שבע משא"כ שלש ברכות. וד"ז תמוה מאד.

58) לפי דעת האחרונים (הובא במשנ"ב סוסי' רט. וצ"ע למי כוונתו, שבפוסקים שלפנ"ז לא הובא כלשונו) שגם בשאר מינים (ולא רק בפת) שייך גדר שביעה. וכן מוכח מחידושי הצ"צ הנ"ל בהערה 56. וראה נשמ"א כלל נ סק"ב. ועיי"ע מכתם לדוד ס"ג. העמק שאלה לשאילתות נג סק"ז.

ולהעיר גם מל' ברכה מעין ג': לאכול מפרי' ולשבוע מטובה (ולהעיר שי"ג (ראה טור סי' רח ובנו"כ שם): ונאכל מפרי' ונשבע מטובה ונברכך. ומשמע כנ"ל)

ובאמת, כ"כ התוס' בעצמם ביומא עט, א ד"ה ולא.

ובפי' שביעה בפירות - ראה פמ"ג סי' רב בא"א סקכ"ו. סי' רח במ"ז סק"א פי' שביעה בפירות.

59) כמו"כ מצינו בשו"ע אדה"ז (סי' קפג סעי' יג) מחלוקת הפוסקים אם צרי לברך מעין שלש בישיבה. ואדה"ז הביא שיטת הרמב"ם להחמיר לברך בישיבה, כיון שהיא מעין ג' של תורה. אמנם, אי"ז שייך לכאן, ששם הכוונה, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקנו.

60) סי' ר"ט שם ס"ק ג'.

שבדברי הט"ז מדובר גם כשאכל **פחות** משיעור שביעה[61], ואעפ"כ סובר הט"ז שיש **להחמיר** מצד הדעות שסוברות שחיוב הברכה **בשיעור שביעה** הוא מהתורה.

ב) הרמ"א כותב[62], שהמכניס משקה לפיו ושכח לברך עליהם תחילה, יבלע המשקה ואחר כך יברך עליהם. המג"א[63] כותב, שאינו כדאי לעשות כן, אלא עדיף **שיפלוט** המשקה מפיו כדי שלא יצטרך לברך כלל, כי אם יברך אחרי בליעתו יצטרך לברך ב' ברכות, ברכה ראשונה (ע"ז ששכח לברך תחילה) וגם ברכה אחרונה, ואין הדבר ברור אם מותר לברך ב' ברכות סמוכות זו לזו. לכן יפלוט המשקה מפיו כדי לסלק עצמו מחיוב ברכות לגמרי.

אך כל זה הוא בשאר משקים, אבל ביין, אם הכניס יין לפיו ושכח לברך לפניהם, כותב המג"א[64], שיברך ב' ברכות (ברכה ראשונה וגם ברכה אחרונה) סמוכות זו לזו. ואף שלא ברור הוא אם מברכים ב' ברכות סמוכות זו לזו, ביין יש **להחמיר** מצד הדעות שסוברות שברכה האחרונה על יין הוא מהתורה.

והנה מובן ופשוט שהמדובר במג"א הוא (גם, ובעיקר) כשבלע מהיין פחות משיעור שביעה, ואעפ"כ כותב שיש לברך ב' ברכות סמוכות זו לזו משום חומרת הברכה האחרונה שעל יין **בשיעור שביעה**.

ג) כתוב בשו"ע[65] שאין אנו בקיאים בשיעור זמן העיכול של אכילה מועטת, לכן אדם שאכל אכילה מועטת ולא בירך ברהמ"ז מיד אחרי אכילתו, שוב **לא** יברך, כי יכול להיות שבשהי' קטנה זו כבר התעכל המזון במעיו ונסתלק ממנו החיוב של ברהמ"ז (והרי לא אכל כשיעור שביעה כדי שיתחייב בברהמ"ז מהתורה, וא"כ ספק ברכות **להקל** ולא יברך ברהמ"ז). וכותב אדה"ז[66], שהרוצה להחמיר על עצמו ולצאת מדי ספק, יאכל עוד כזית כדי

61) אכן במשנ"ב שם סק"י כתב דקאי באכל כדי שביעה דוקא. אבל סתימת לשון הט"ז דבכל גווני קאי.

62) סי' קע"ב.

63) שם ס"ק ג', ועיי"ש במחצה"ש.

64) וראה מזה בארוכה בהלכה יומית אות תריט. וש"נ.

65) ראה שו"ע אדה"ז סי' קפד סעי' ג.

66) שם.

לברך ברהמ"ז בודאי, רק שעל אכילתו זו השנייה לא יברך ברכה ראשונה, כי יכול להיות שאכילתו הקודמת **לא** התעכלה ואז תהיה ברכתו לבטלה.

הרי למדים מדברי אדה"ז, שאפילו כשלא אכל שיעור שביעה, אעפ"כ משום חומרת הברכה של ברהמ"ז שחיובה מהתורה **בשיעור שביעה**, יש **להחמיר** ולאכול, אף שעי"ז הרי הוא נכנס לספק ושאלה של **אכילה** בלא ברכה ראשונה, בכדי שיוכל לברך ברהמ"ז[67].

עוד זאת: בקצוה"ש[68] כותב, שדין זה של אדה"ז נכון הוא גם בז' המינים, שאם אכל אכילה מועטת מז' המינים ושהה אחרי אכילתו, יש לו להחמיר ולאכול מז' המינים עוה"פ (בלא ברכה ראשונה) כדי שיוכל לברך מעין ג' (והיינו מטעם הנ"ל כי יש דעות שסוברות שהברכה מעין ג' שעל ז' המינים הוא מהתורה). הרי דברי הקצוה"ש הם כנידון שלנו ממש, שיש להחמיר בברכה של **מעין ג' בפחות** משיעור שביעה מחמת הדעות שסוברות שחיוב הברכה **בשיעור שביעה** הוא מהתורה.

ה) לשון התוס'[69] – בשם הר"י – הוא, שבשתי' יש **להחמיר** לברך ברכה אחרונה אף אם שתה פחות ממלוא לוגמיו[70]. ובגליון הש"ס מקשה ע"ז, איך שייך כאן ענין של **להחמיר**, הרי ספק ברכות **להקל**. ולפי הנ"ל י"ל, שבתוס' מיירי בברכת היין, ולדעת התוס' ברכה שמעין ג' שעל ז' מינים היא מהתורה, לכן יש להחמיר בה דספיקא דאורייתא לחומרא, וכמו בספק ברכת המזון. ואפילו בפחות משיעור שביעה, משום שבשיעור שביעה חיובה מהתורה.

---

67) וכאן שהמדובר בפת, שלכו"ע חיוב ברכה דאורייתא שייך בו רק בכדי שביעה, בהכרח לומר כבפנים, שמחמירים גם בפחות משיעור שביעה, לפי שיש לו עיקרה מן התורה.

משא"כ בדוגמאות שלפנ"ז, באם לא נדחוק שהכוונה לשיעור שביעה דייקא (ראה הערה 61), יתכן לפרש הטעם כנ"ל, שבז' מינים אין גדר שביעה, ובכל אופן הוא מה"ת, לשיטה זו.

68) סי' ס סק"כ.

69) ברכות מט, ב, ד"ה רבי מאיר.

70) דהיינו, כל שהשתייה היא משיעור כזית ולמעלה. כך י"ל בכוונת התוס', כנ"ל מהתוס' והרא"ש. ועוי"ל באו"א. ואכ"מ.

פרק ז.
יישוב דברי אדה"ז ומסקנא להלכה



א. אדה"ז נותן מקום לב' פירושים בדבריו

ע"פ כל הדברים האלו יש לבאר את שיטת אדה"ז בעניין הזהירות בשתיה משיעור כזית עד רביעית.

כי הנה מצד אחד העתיק אדה"ז דברי המחבר **שיש** להיזהר בשתיית **יין ולא** הביא את דברי המג"א שה"ה בכל המשקים, אבל מאידך הרי אדה"ז גם **לא שלל** (בפירוש) את דברי המג"א.

וי"ל שבזה שאדה"ז **לא שלל** את דברי המג"א להדיא, נתן אדה"ז מקום שיפרשו בדבריו כדברי המג"א, והיינו כמ"ש המג"א לפרש בדברי המחבר, שיין **לאו דוקא** אלא הוא הדין **בכל** המשקים.

והוא, כי בעצם שיעור השתי' אין סברא כלל לחלק בין יין לשאר משקים (וכפי שנתבאר לעיל), ולכן כשם שיש להחמיר ביין כך יש להחמיר **בכל** המשקים. וכמו שיש לפרש כך בדברי המחבר (שלשון "יין" לאו דוקא), כך ממש ניתן לפרש כן גם בדברי אדה"ז [וכמענה של הרבי, שהובא בתחילת דברינו].

ולכן **לא שלל** אדה"ז דברי המג"א להדיא, בכדי **שלא לשלול** הנהגת החומרא היוצאת מדברי המג"א.

אבל, לאידך גיסא, לא הביא אדה"ז דברי המג"א **בפירוש**, כי למעשה אין לחייב את כולם **שיחמירו** כדברי המג"א דוקא, כי קשה להטיל על כולם שיגבילו עצמם בשתיית מים, לכן כתב אדה"ז בפירוש רק **יין**, כי רק ביין יש להחמיר **על כולם** שלא ישתו מכזית עד רביעית כיון שלכמה דעות יש כאן ספק בענין של דאורייתא (כנ"ל).

היוצא מזה הוא: שאדה"ז נתן מקום לב' פירושים בדבריו[71]: הפירוש העיקרי – הוא **כפשוטו**, שרק ביין יש להחמיר (כי א"א לחייב את כולם שיחמירו בכל המשקים); והפירוש **שלא** כפשוטו הוא – לבעל נפש שלמד את דברי המג"א ורוצה להחמיר כדבריו – שגם בשאר משקים יש להחמיר.

ב. שיטתו של אדה"ז היא גם שיטתו של המחבר והמג"א

והנה פשוט שאדה"ז לא כתב דברים אלו מעצמו, אלא הוא נמשך בזה אחרי דברי המחבר שכתב **שביין** יש להחמיר, וסובר אדה"ז שדברי המחבר הם בדיוק, וסובר **שלמעשה** יש להחמיר רק **ביין**.

וי"ל שכך הוא באמת גם דעת המג"א.

כי הנה המג"א כתב את דבריו – שה"ה בכל המשקים – (בסי' ק"צ[72]) בדיני שתיית **יין**, ולא במקומה של הלכה זו – (בסי' ר"י) בדיני **שאר** המשקים.

ונ"ל, שהמג"א כתב דברים אלו רק כדי **לפרש** דברי המחבר, שהספק של המחבר הוא **בכל** המשקים ושלכן – מצד עצם ענין הספק – יש מקום להחמיר **בכל** המשקים, אבל **למעשה** גם המג"א סובר שאין לחייב את כולם שיחמירו בכל המשקים, ולכן במקומה של הלכה זו בדיני **שאר** המשקים **לא הזכיר** המג"א חומרא זו **כלל**.

וככל הדברים והאמת האלה, ראה בקיצור ס' מקור חיים להחוות יאיר, שכותב שהספק הוא בכל המשקים, ורק שלמעשה יש **להחמיר** ביין ושמן[73].

סיכום: היוצא מכל הנ"ל הוא, שאף שרובם ככולם של הפוסקים כתבו

---

71) ועד"ז מצינו **בכ"מ** בשו"ע אדה"ז, בדבר שנחלקו בו הפוסקים, שסתם הדברים באופן דמ־שתמע לתרי אנפי. ואכ"מ כעת.

72) אבל להעיר מפסקי פרי מגדים (הובא לעיל הערה 16) שמציין בסי' רי למש"כ בסי' קצ.

והנה, המג"א בסי' ק"צ שם כותב גם על שתיית יין שרף. אך עיי"ש שלהלכה הוא לא מקבל הדברים, וא"כ י"ל שכתבו רק אגב מ"ש שם על שיעור ברכה אחרונה על שאר משקים.

73) ואף שאין לנו פירוש המקורי של דברי החוות יאיר לדעת את טעמו ונימוקו בזה, ולא כתב כ"א בקיצור כבפנים, מסתברים הדברים בטעמא דמילתא שהוא מטעם הנ"ל.

בפשטות שאין שום חילוק כלל בין יין לשאר משקים, הרי אדה"ז נמשך בזה אחרי דברי המחבר והמג"א, שהם הורו **למעשה** להחמיר רק **ביין**.

מסקנא למעשה: **ביין** יש להיזהר שלא לשתות משיעור כזית עד רביעית, אבל בשאר משקים **אין** צריך להיזהר (וכדברי הגרא"ח נאה), והרוצה להחמיר גם בשאר משקים, יחמיר רק לעצמו.

ג. בדרך הצחות.

ויש להוסיף בדרך הצחות:

במשנה דאבות (פ"ו ד') אומר התנא: "כך היא **דרכה של תורה** פת במלח תאכל ומים **במשורה** תשתה", ופירשו המפרשים (עי' רע"ב ואחרונים) שהתנא נקט 'משורה', כי היא מדה קטנה (היינו או א' מל"ו בלוג - ב"ב פט, א) או אחד מל"ג בלוג (גירסת הרמב"ם פ"ח מהל' גניבה).

ולכאורה אינו מובן, הרי יש מדות קטנות יותר, כמו קורטוב (שהוא א' מס"ד בלוג - ב"ב שם), וא"כ מדוע נקט "משורה" דוקא.

וי"ל, כי אמרו בגמ' (ברכות מ, א) שבאכילה צריך להיות "מקפה אכילתו במים" (לשתות **הרבה** מים עד שיצופו המים במעיו על האוכל. רש"י שם[74]), ולפ"ז באמת יש לשתות יותר מקורטוב.

והטעם שנקט דוקא משורה, דהנה המידה שלמעלה ממשורה היא עוכלא, שהיא שמינית הלוג, שהוא עכ"פ יותר מכזית, אבל פחות מרביעית (עי' מפרשים לב"ב שם), וא"כ בשתיית עוכלא נכנסים לשאלה של ספק ברכה אחרונה.

לכן נקט התנא **משורה** דוקא.

אך היינו דווקא ע"פ "**דרכה של תורה**", היינו אצל **תלמידי חכמים**, כי סתם בני אדם אינם צריכים להחמיר שלא לשתות משיעור כזית עד רביעית.

---

74) ראה מזה בהלכה יומית אות תקיב. וש"נ.

השלמה
ספק ברכות להקל והחילוק שבין ברכה ראשונה לברכה אחרונה



השלמה לענין שמבואר לעיל פ"ה בחילוק שבין ברכה ראשונה לברכה אחרונה

בענין ספק ברכות, הרי מצינו בכמה מקומות כל מיני חומרות בדיני ברכות, ונשאלת השאלה - האם מחמת הספק יש להחמיר לחוש לכל השיטות, ומהו הכלל בזה? ובהשקפה ראשונה, מצינו בזה כמה סתירות, מתי חוששים לדעה שנדחית מהלכה[75], בדיני ברכות[76].

ועוד צריך ביאור, שהרי קיימא לן להלכה שספק ברכות להקל, ואיזה מקום יש **להחמיר** בספק ברכות?

ולאחרי העיון, מוכח בדבר זה שיש לחלק בין ברכה ראשונה לברכה אחרונה.

ובהקדם, שידועה הקושיא במאי דקיימא לן שספק ברכות להקל, הרי כל ספק דרבנן לקולא[77], ומה נתחדש לנו בדין ספק ברכות דוקא.

והביאור בפשטות[78], שבכל ספק דרבנן הרי יכול להחמיר, ואדרבה, מצאנו

---

75) משא"כ בדעת יחיד ממש - ראה שו"ע אדה"ז סי' תלה בקו"א סק"א. וראה שו"ת יבי"א ח"ב סי"ב סק"ג.

76) שקו"ט בזה בכ"מ. וראה וזאת הברכה בירור הלכה סי' ל. שבחי הילולים (לוי) סי' רג ס"ב (ע' שלח ואילך). ועוד.

77) ראה לשון אדה"ז בסי' קס"ז סעי' י"ב: ברכת המוציא מדברי סופרים וספק דברי סופרים להקל

78) ראה ב"י או"ח סי' סז בשם רבינו מנוח. ועוד.

בדברי הפוסקים[79] שלכתחילה מחוייב להחמיר כי אין עושים ספק דרבנן **לכתחילה**,

אבל בספק ברכות הרי **אסור** להחמיר, כי הרי א"א להחמיר **ולברך**[80] משום חשש של הזכרת שם שמים לבטלה[81], וזהו פירוש "ספק ברכות להקל"[82].

ומכל מקום, אף שאין מקום להחמיר ולברך, מ"מ עדיין יש מקום לסברא להחמיר שלא לאכול, שלא להיכנס לבית הספק. ואכן מצינו בשולחן ערוך אדה"ז[83] במי שמסופק אם בירך המוציא שספק דרבנן להקל ואינו חוזר ומברך. ואסור לו לברך שלא להיכנס לספק ברכה לבטלה. ולאידך, מובא שם: ש"**רשאי להחמיר על עצמו שלא לאכול**". ולכאורה, איזה חומרא יש בזה?

והביאור, שכיון שאסור ליהנות בלא ברכה, והיינו שאין זה רק דין של חיוב

---

79) מג"א סי' י' ס"ק יא, שו"ע אדה"ז שם סעי' ט"ז. **ובכ"מ**.

80) שו"ע אדה"ז סי' קס"ז שם.

81) עי' שו"ע אדה"ז סי' רט"ו סעי' ג, חידושי הצ"צ (עו, ג), ושו"ת הצ"צ או"ח סי' ג'. ועוד. וראה אגרת התשובה פי"א ובביאורים לשם.

82) ועצ"ב להדעות שבספק ברכה"נ לא אמרינן סב"ל (ורק בברכת המצות) מחמת חשש איסור (ראה בהערות 84, 86), ולדידהו אין לחוש משום הוצאת ש"ש לבטלה, כיון שמחוייב בברכה מחמת איסור הנאה (וא"כ אי"ז לבטלה, שמחוייב בכך - ראה בגהש"ס שבהערה 84), מהו החידוש דסב"ל שבברכת המצות, על כל ספק דרבנן.

ודוחק לומר דהא גופא קמ"ל, שברכות הן מד"ס.

ועכצ"ל לשיטתם דהיינו הך.

ועוי"ל, דקמ"ל שברכת המצות אינם בגדר "מתיר" (שהרי כ"מ לכאו' מדין ערום לא יתרום, כיון שא"י לברך, וכלשון התוספתא ברכות פ"ד ה"א: עד שיתירו לו את כל המצות - ראה לקח טוב כלל יא. ולכאו' כ"מ קצת מהרמב"ם ברכות פ"א ה"ג. ויש לדחות - ראה להלן הע' 91 שי"ל להיפך), ושרק בברכה"נ יש גדר איסור הנאה.

כן צ"ב לדעתם, שהרי גם באיסורים אומרים ספק דרבנן לקולא, ומדוע מחוייב בברכה.

אלא שי"א שבברכה"נ ה"ז בגדר דשיל"מ, שעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר ע"י ברכה.

ועוי"ל, שכיון שאפשר בקל להסתלק מהספק חייב לברך (ראה פמ"ג שבהערה 87].

83) סי' קסז שם.

ברכה כ"א חשש איסור[84], יש מקום להחמיר[85] שלא ליכנס לבית הספק שלא לעבור על חשש איסור[86], דלא ליתהני ולא ליברוך, וכבכל ספק דרבנן שאין עושין לכתחילה[87].

והיינו שבמקום **שכבר** בירך אסור לו להחמיר ולברך עוד הפעם משום חשש ברכה לבטלה, אבל כשהוא עומד **לפני** הברכה, אכן יכול להחמיר בדין ספק ברכה ע"י שלא יאכל.

וכן גם בעומד לאחרי הברכה, אבל יש לברכה על מה לחול, כיון שכבר אכל קצת, גם בזה יש מקום להחמיר בספק איסור, שלא להמשיך לאכול בכדי שלא ליהנות בלא ברכה.

[אלא, שבפועל כיון שהכריעו חז"ל שספק ברכות להקל **אין חיוב** להחמיר גם בדין איסור ליהנות, כיון שאיסור הנאה הוא **תוצאה** מחיוב הברכה[88].

ועוד, וגם זה עיקר, שההגיון הפשוט והמציאותי מחייב, שאין להחמיר על אדם שיחשוש בכל השאלות והספקות והחילוקי דעות שבפוסקים, ושיצא

---

84) בפשטות ה"ז איסור ממש. וכן מובן ממהרש"א פסחים קב, א - הובא בגליון הש"ס לרעק"א ברכות יב, א [אלא שלעתו לא אמרינן סב"ל בברכה"נ מה"ט]. אבל ראה שו"ת אבני נזר או"ח סי' לז. וראה משנה ברורה סי' סב בבה"ל ד"ה שלא יהא. ועי' שו"ת מנחת שלמה ח"א סי"ח.

85) ראה במשנ"ב שם בסי' קסז סקמ"ט. ועד"ז בסדר ברכת הנהנין פי"א ה"ח וה"ט: להנצל מספק ברכה. ועייש במשנ"ב סרט"ז סקל"ב. וראה משנ"ב סי' רג סק"ג. סי' ר"י סקי"ט ובכ"מ. וראה יתירה מזו בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' מ סק"א.

86) ראה קושיית הריטב"א שבת כג, ב ד"ה אמר אביי. הל' ברכות להריטב"א פ"ב הכ"ג. מאירי ברכות לה, א ד"ה וכל. ארחות חיים הל' סעודה סי"ט. וראה פני יהושע ברכות יב, א על תוד"ה לא לאתויי. ועיי"ע שו"ת דבר משה ח"ג או"ח סוסי' יד.

87) ראה פמ"ג סי' סז במ"ז סק"א שמצד ספק דרבנן ראוי להחמיר, דכל היכא דאפשר לברורי מבררינן, והכא נמי אפשר בקל לברך [וגם יש חזקה נגד הספק, שחזקה שלא בירך, עיי"ש], ומ"מ מצד דין ספק ברכות להקל אינו מברך משום חשש לא תשא. [וראה גם ציונים לתורה כלל ז מה שביאר ע"פ דעת המהרש"א שבספק ברכות הנהנין יש להחמיר ולברך מחמת חשש איסור].

88) ראה פני יהושע ברכות לה, א ד"ה אלא סברא: דכיון דאסור לברך ברכה שאינה צריכה משום הכי ממילא אזלה לה הך סברא [שאסור ליהנות]. וראה גם חק יעקב סי' תעד. מנחת שלמה שבהערה 84. אבל ראה בבה"ל שבהערה הנ"ל.

ובכ"מ כתבו לחקור, אם חיוב ברה"נ הוא מצוה או מתיר, ובאו"א - דתרוויהו איתנהו בה, והח־קירה היא מהו הסיבה והמסובב. (ולהעיר שבכמה שיחות קודש נת' בגדר ברכה להתיר האכילה מקדשי שמים, ושע"י הברכה נעשה כעבדו של כהן שמותר בקדשים).

את דעת כולם[89], כי הרי רבו מאוד השאלות והספקות והחילוקי דעות בפוסקים, וכמעט שא"א לצאת את דעת כולם.

ודברים אלו נכונים גם - ובעיקר - בעניין ברכות, שגם בהן רבו השאלות והחילוקי דעות[90], וא"א לצאת את דעת כולם, שהרי אז כמעט שלא יוכלו לאכול לעולם[91]].

---

89) ולהעיר מדברי התבו"ש סי' א' ס"ק ג' שהיכא דאיכא טרחא חשוב כדיעבד, ומובן שלהחמיר בכל השאלות והספקות ה"ז טירחה גדולה מאוד, וא"כ הוא כמו מצב של בדיעבד.

90) ולדוגמא: שיטת הר"י (בתוד"ה בצר שם) שלבורא נפשות לא צריך שיעור (ועי' בכף החיים שכותב שיש מתחסדים שנהגו משום כך שלא לאכול ולשתות פחות משיעור ברכה אחרונה); שיטות הראשונים (כלבו בשם ר' אחא משבחא, הובא בב"י ריש סי ר"י) שברכה ראשונה צריכה כזית, ועוד.

(ודרך אגב: להעיר שבתוס' ברכות מט, ב מ' שבשתי' א"צ שיעור כלל. ומ' קצת שאי"ז שייך להדין דבנ"ר א"צ שיעור, כ"א מטעם שתי'. וי"ל הבי' שקרא דואכלת בשיעור כזית נאמר רק לגבי אכילה. ובשתי' ל"מ בתורה).

91) ועפ"ז מובן מה שבברכת הריח דוקא מצינו כמה חומרות "להנצל מספק ברכה" (ראה לעיל הערה 85), כיון שבזה אינו נמנע מאכילה.

לאידך, ילה"ע מציונים לתורה כלל ז עפ"ד הצל"ח ברכות מג, ב שבברכת הריח אין דין איסור הנאה, שקול מראה וריח אי"ב משום מעילה. וה"ז רק חיוב ברכה מחמת מצוה, ולא בגדר מתיר. אבל ברמב"ם ברכות פ"ט ה"א ובטושו"ע סי' רטז מפורש שגם בברכת הריח יש איסור הנאה בלא ברכה. ובלשון אדה"ז (סדר ברכה"נ רפי"א) מודגש יותר: לפי שאסור ליהנות וכו' (ולא: כשם שאסור ליהנות וכו' וכיו"ב).

ואוי"ל, שלדעת אדה"ז יסוד חיוב ברכה בברכת הריח הוא **רק** מחמת איסור הנאה (משא"כ בשאר ברכה"נ שהאיסור מסתעף מהחיוב - ראה לעיל הערה 88), וכמו שמצינו שאין חיוב ברכה אחרי ברכת הריח, שעל הנאה מועטת כזו אא"פ לחייב בברכה (פירש"י נדה נדה נב, א ד"ה ריחני. ט"ז ומג"א שם סק"א).

וי"ל, שבברכ"א שיסוד חיובו (אינו גדר איסור הנאה - ראה להלן הערה 92 - כ"א) גוף המצוה להודות על הנאתו, ל"ש לחייב בברכת הריח, שאי"ב גדר הנאה מספיקה בכדי לחייב בהודאה. אבל בברכה ראשונה שא"צ שיעור, אסור ליהנות גם הנאה מועטת ללא ברכה.

[ובברכה"נ בכלל, מחמת גוף חיוב הברכה מצ"ע, אלמוה רבנן שיהא בגדר איסור, אפי' בהנאה מועטת.

ומדוייק בלשון הרמב"ם ברכות פ"א ה"ב ועד"ז בסדר ברכה"נ רפ"א - מד"ס לברך על כל מאכל תחילה ואח"כ יהנה [ועוד, שאח"כ בה"ג מדמה ברכה"נ לברכת המצות, ומשמע שאינו בגדר מתיר כ"א חיוב]. ואח"כ מוסיף כענין בפ"ע - וכל הנהנה בלא ברכה מעל.

ועפ"ז מובן התיווך בענין זה, שבכל מקום שיש ספק או דעה בראשונים, ואפשר לצאת מהספק, ובמקום שאפשר בקל ולא ימנע עי"ז מאכילה, יש להחמיר - בדרך חומרא וזהירות - להנצל מחשש ספק ברכה.

והנה, כל זה בברכה ראשונה, אבל בברכה אחרונה לא מצאנו בחז"ל שיאמרו שהאוכל בלא ברכה אחרונה הוא כאילו "נהנה מקדשי שמים", ואדרבה - מוכח בכמה מקומות שאין איסור הנאה בלא ברכה אחרונה[92], וכן נקטו רוב[93] הפוסקים,

---

(וי"ל שעד"ז הוא בתוספתא ברכות פ"ד ה"א ובירושלמי ברכות פ"ו: לא יטעום אדם כלום עד שיברך שנא' לה' הארץ ומלואה, והוא חיוב ברכה מחמת מצות שבח והודאה, ורק באופן של טעי־מה, ואח"כ מוסיף: כל הנהנה (אפי' הנאה לחוד) וכו' מעל) ;

משא"כ בברכת הריח שנקט רק דין איסור הנאה]

92) כך מובן ופשוט מכמה מקומות שעל האוכל בלא ברכה אחרונה לא אמרו חז"ל שהוא כאילו נהנה מקדשי שמים. עי' לשון אדה"ז בריש סדר ברכת הנהנין, ועד"ז כותב שם פ"ח ה"י (משא"כ ברפ"ח).

ומפורש הוא בתוספות ישנים שבת כג, א, עיי"ש. וראה פמ"ג סי' קצא בא"א סק"א. סי' ריב במ"ז סק"ז.

וכ"מ בריטב"א ברכות רפ"ו. הל' ברכות לריטב"א פ"א. וכ"מ בל' הטור סי' ר"י ובב"י שם ד"ה אבל ברכה אחרונה.

ולהעיר מלקו"ש חל"ד ע' 108.

וכך יש להוכיח גם מדברי המג"א בסי' ר"י ס"ק ה' [וגם חומרא זו השמיט אדה"ז!] , וז"ל: "אם שתה כזית ואין לו רביעית לא ישתה עד כביצה משום די"א דעל כביצה מברך ברכה אחרונה". ואם נאמר שגם על ברכה אחרונה חל איסור הנאה מעוה"ז, הרי כל טיפה שמוסיף לשתות הוא עובר על איסור הנאה מעוה"ז בלא ברכה אחרונה, וא"כ למה כתב המג"א שלא יוסיף לשתות עד שיעור כביצה דוקא. הרי מוכח שהמג"א סובר שעל ברכה אחרונה לא חל איסור הנאה מעוה"ז.

ובענין החילוק בין ב"ר לב"א, יש להעיר גם מגליון הש"ס הנ"ל (בהערה 84), ובהקדם, דהנה, לשון התוס' ברכות מט, ב, ד"ה רבי מאיר – בשם הר"י – הוא, שבשתי' יש **להחמיר** לברך ברכה אחרונה אף אם שתה פחות ממלוא לוגמיו (הובא ונתבאר לקמן בפנים). ובגליון הש"ס שם מק' ע"ז, איך שייך כאן ענין של **להחמיר**, הרי ספק ברכות **להקל**. ולכאו' תמוה, שהרי הוא עצמו הביא סברא (בגליון הש"ס לעיל - הנ"ל) שבברכת הנהנין ל"ש ספק ברכות להקל. ובהכרח לחלק שבברכה אח־רונה שאני, כיון שאין כאן איסור ליהנות. וכ"כ כמה אחרונים (ראה ציונים לתורה כלל ז ד"ה ודע).

ועי' קצה"ש סי' ס' ס"ק כ.

93) אמנם, בכס"מ ברכות פ"א ה"א משמע דאיסור הנאה קאי גם בברכה אחרונה. [ועפ"ז מובן מה שהקשה הכס"מ בהחילוק בין ברכה ראשונה לאחרונה - שם פ"ג הי"ב]. וכ"כ בב"י או"ח סי' תפו ד"ה סדר. וכ"מ בט"ז סי' ריב סק"ז.

א"כ, כשאינו מברך ברכה אחרונה **מלכתחילה אין איסור** על אכילתו, כי אם חיוב ברכה, א"כ כשיש שאלה וספק בברכה אחרונה אין מקום כלל **להחמיר לאסור** את האכילה משום עשיית ספק דרבנן לכתחילה, כי אין כאן כניסה לבית הספק של **איסור** כלל.

ע"פ דברים אלו י"ל, בדין שתיית שאר משקים מכזית עד רביעית, שהשאלה והספק הוא **בחיוב ברכה אחרונה**, ועוד זאת, שקשה לחייב את האדם שיהי' זהיר משתיית כזית (כי אז יצא שלא יוכל לשתות לעולם אם לא שישתה שיעור רביעית שלם), אין מקום להחמיר על האדם שיחשוש לדעת התוס' ושלא ישתה משיעור כזית עד רביעית, כי הרי ספק דרבנן הוא בעצם מעיקר הדין **לקולא**[94]. ולכן לא הזכיר אדה"ז חומרא זו בשאר משקים (כמ"ש לעיל בביאור שבפנים הקונטרס).

וראה רשב"א ברכות רפ"ו ד"ה סברא היא שגם ברכה אחרונה היא מסברא.

ולכאו' מוכח כן מסוטה י', א שאעא"ה הקריא להקב"ה בפי כל עובר ושב, ע"י שגרם להם לברך ברכה אחרונה, והוא מסברא, "וכי משלי אכלתם משל אלקי עולם אכלתם".

וי"ל בתרתי: שבלא בירך בתחילה לכו"ע סברא היא שיברך אח"כ.

ועוי"ל שסברא זו הו"ע אחר, ול"ש להסברא דאסור ליהנות בלא ברכה, וה"ז כאילו נהנה מקדשי שמים וכאילו מעל, כ"א סברא שיש ליתן שבח והודאה על אכילתו. [ונפק"מ בהשקו"ט (ראה צל"ח ברכות לה, א. וראה בארוכה שו"ת בנין צבי ח"א סי' סז. ואכ"מ. אבל ראה לקו"ש חי"ד ע' 40 בשוה"ג, ומפורש יותר במקור הדברים, בשיחת ש"פ נשא תש"ל), באם ב"נ חייבים בברכה"נ, עכ"פ לאחרי', כמשמעות הגמ' שם, מחמת סברא הנ"ל. וי"ל כנ"ל, שסברא זו אינה גדר איסור, כ"א ממדת דרך ארץ] ועפ"ז א"ש שברשב"א גופא (לח, ב) מפורש החילוק בין ב"ר שא"צ שיעור מחמת סברא דאסור ליהנות, משא"כ בבר"א. ואת"ל שגם בבר"א יש איסור ליהנות, מדוע אינו מחוייב בבר"א בפחות מכזית. ועכצ"ל כנ"ל, שסברא זו הו"ע אחר. וק"ל. (אבל להעיר מפרש"י ברכות לה, ד"ה אלא: סברא היא דכיון דנהנה צריך להודות למי שבראם. ומשמע שגם דין איסור ליהנות הוא מה"ט. וראה לעיל הערה 91). וראה גם מאירי ב"ק צד, א.

94) אין להקשות ממ"ש בסדר ברכה"נ (פ"ח ה"ט) ש"נכון להיזהר שלא לאכול בריה (כגון ענב או קטנית) פחותה מכזית", כי "יש **מסתפקים** לומר שכל דבר שהוא כברייתו . . **אפשר** שמברך אחריה ברכה אחרונה", כי בבריה פחותה מכזית יש הרבה דעות של הראשונים שמחמירים בה, ואינו ספק השקול, כמ"ש בב"י (סי' ר"י ד"ה ומ"ש רבנו ובירושלמי משמע) "כיון **דכל הנך רבוותא** מסתפקים בדבר יש להיזהר שלא לאכול בריה לבדה אם אין בה כזית".

ועוד י"ל: בחומרא זו שלא לאכול בריה פחותה מכזית לא מגבילים האדם באכילתו, כי הרי בידו להוציא חלק קטן מכל קטנית שיאכל, משא"כ בנדו"ד, ע"י החומרא שלא לשתות מכזית עד רביעית **תימנע** ממנו השתייה באם לא ישתה שיעור שלם של רביעית.

Notes

[1] The shiur of a kezayis is generally used to measure solids and not liquids. However, in this case (according to this opinion), the shiur of a kezayis is used to measure liquids as well.

It should be pointed out that the shiur of a kezayis is less than a revi'is (as discussed further).

[2] As to why the Alter Rebbe doesn't mention the explanations of the commentators, the Rebbe writes that further investigation is needed to identify the rationales and principles that lie behind the Alter Rebbe's methodology.

[3] It should be noted that the Magen Avraham actually concurs with the opinion of the Alter Rebbe (as will be explained further).

[4] The discussion here is referring a halachic doubt recognized by the Poskim. The doubt of an individual who does not know the halacha is not considered a safek derabanan, and the rule of safek derabanan lekula does not apply in such a case.

one hand (that one should refrain from drinking such an amount of wine), while allowing for the interpretation of the Magen Avraham on the other hand (that one should refrain from drinking such an amount of any beverage).

An Alternative Approach to the Magen Avraham

It is self-evident that the Alter Rebbe did not innovate this approach; rather, he understood this to be the opinion of the Mechaber (who did not mention that the stringency applies to other beverages).

We can further conclude that the Magen Avraham agrees to this as well.

Interestingly, the Magen Avraham presents his ruling (that one should be stringent with all beverages) in the siman that discusses the laws of drinking wine (§190) and not in the siman that discusses the laws of drinking other beverages (§210). If the Magen Avraham holds that this law applies to all beverages (and not exclusively to wine), he should have mentioned this ruling in the second siman, which appears to be a more appropriate location. Why doesn't he mention it there?

This can lead us to conclude that the Magen Avraham is merely explaining the opinion cited by the Mechaber. In other words, the Magen Avraham is stating that according to the opinion cited by the Mechaber, one should act stringently with other beverages as well. However, he himself is of the opinion that this stringency applies exclusively to wine and does not need to be extended to other beverages. This is why he omitted it in Siman 210 and included it only in Siman 190, the siman that discusses the laws that apply to wine.

It thus follows that the Alter Rebbe's approach is actually in complete concurrence with the opinions of the Mechaber and the Magen Avraham.

It thus follows that even when there is a doubt if one is obligated to recite a brachah acharonah (in which case the ruling of halacha which prohibits reciting a blessing when in doubt, would prohibit reciting the brachah acharonah) there is no reason to refrain from partaking of the food. The principle that one may not proactively enter a doubtful situation only applies if the act under question may be prohibited; in this case, however, there is no prohibition involved in eating the food (even if ultimately no brachah acharonah will be recited). Once he has already finished eating, the rule of safek derabanan lekula will apply and he will be exempt from reciting a brachah acharonah.

To summarize: even though one must avoid eating a food when there is a doubt in the brachah rishonah, we can say that there is no reason to refrain from eating it if there will be a doubt in the brachah acharonah.[4]

In our case, therefore, there is no reason to rule stringently that one should avoid drinking from a kezayis to a revi'is of other beverages. Although doing so will create a doubt regarding the brachah acharonah, this does not require one to refrain from partaking of such an amount of the beverage.

Additionally, it is difficult to obligate the public to refrain from drinking a small amount of any beverage (unless he will be drinking a revi'is), as stated above.

Because of these reasons, the Alter Rebbe rules that one does not need to act stringently by beverages other than wine.

However, as explained above, an individual who studies the Magen Avraham will see that there is no difference between wine and other beverages regarding the amount one must drink to be obligated to recite a brachah acharonah. Accordingly, there is sufficient halachic basis for such an individual to act stringently and refrain from drinking from a kezayis to a revi'is of other beverages as well. For this reason, the Alter Rebbe cites the ruling of the Mechaber on the

This principle can be applied also to a case where a person desires to eat an item of food and there is a safek whether or not a brachah should be made. Although reciting a brachah is only midrabanan, by eating the item without a brachah he will be proactively entering a safek-derabanan scenario, and he must therefore refrain from eating the item.

This is the reason the Magen Avraham and other Poskim rule that one should avoid drinking from a kezayis to a revi'is of other beverages. By drinking such an amount, he is proactively entering a safek-derabanan scenario, so it must be avoided.

Does Failing to Recite a Brachah Acharonah Have a Retroactive Effect?

However, we can say that the Alter Rebbe differs in this point from the Magen Avraham[3] and the other Poskim. This is because it can be argued that the principle laid out by the Poskim does not necessarily apply to our case, where the doubt involves the recital of a brachah acharonah and not a brachah rishonah.

Chazal tell us that deriving pleasure from this world without reciting a brachah is tantamount to deriving pleasure from a consecrated object, which is prohibited. Consuming food without reciting a brachah beforehand is thus a forbidden act. As such, one may not consume a piece of food without a brachah when the obligation to recite the brachah is under doubt, because one may not proactively enter a doubtful scenario where an act may be forbidden, even if the issue under question is only a safek derabanan.

However, refraining to recite a brachah acharonah does not transform the eating that preceded it into a forbidden act. (The above statement of Chazal placing a prohibition on food eaten without a brachah refers to the brachah recited beforehand, not to the one recited afterward.) Accordingly, while one is obligated to recite a brachah acharonah after eating, refraining to do so does not cause the act of eating to become forbidden retroactively.

is no need to avoid drinking from a kezayis to a revi'is of other beverages (to rule out the interpretation of the Magen Avraham). The reason for this is because when it comes to the amount one must drink to be obligated to recite a brachah acharonah, there is no halachic difference between wine and other beverages. Accordingly, there is room to include wine and other beverages in the same category and extend this stringency to other beverages as well.

As such, the Alter Rebbe did not exclude the option of interpreting his words in the same way the Magen Avraham interpreted the words of the Mechaber. With this the Alter Rebbe implies (albeit indirectly) that if someone is aware of the Magen Avraham's interpretation, there is halachic basis for him to choose to act stringently and avoid drinking from a kezayis to a revi'is of other beverages as well.

Proactively Entering a Doubtful Situation

In order to better explain the Alter Rebbe's opinion, let us take a deeper look at the opinion of the Magen Avraham.

Why, indeed, do the Magen Avraham and other Poskim rule that one should avoid drinking from a kezayis to a revi'is of other beverages? After all, the obligation to recite a brachah acharonah on other beverages is only midrabanan. Drinking such an amount merely consists of a safek derabanan, and the rule is that safek derabanan lekula (when one encounters a safek derabanan one may act leniently)!

The answer to this question is simple:

The Poskim rule that the principle of safek derabanan lekula only applies once a person is already in a situation where a doubt exists. However, one may not proactively enter a doubtful situation with the intent of acting leniently, even if the issue under question is only a safek derabanan.

Dual Meaning

Although this rationale explains why one should act more stringently by wine than by other beverages, a difficulty still remains.

According to this explanation, the Alter Rebbe argues with the Magen Avraham: while the Magen Avraham rules that the stringency of avoiding to drink from a kezayis to a revi'is applies to all beverages equally, the Alter Rebbe holds that it only applies to wine. If so, why doesn't the Alter Rebbe rule out the interpretation of the Magen Avraham explicitly? Seemingly, he should have clearly added that this stringency does not apply to other beverages?

The following explanation can be offered:

The Alter Rebbe deliberately worded the halacha in a manner that can be interpreted in two different ways. On the one hand, the halacha can be interpreted literally, that the stringency only applies to wine. However, it can also be explained non-literally, that it applies to all beverages equally.

To explain:

As stated above, the Alter Rebbe gives primary halachic precedence to the opinion that one is only obligated to recite a brachah acharonah upon drinking a revi'is. Accordingly, when it comes to other beverages, where the obligation to recite a brachah acharonah is midrabanan, there is insufficient halachic basis to obligate the public to act stringently and avoid drinking less than a revi'is (i.e. from a kezayis to a revi'is).

Therefore, the Alter Rebbe writes that one should avoid drinking from a kezayis to a revi'is of wine, because only by wine, where the obligation to recite a brachah acharonah (according to some opinions) is min hatorah, is there sufficient halachic basis to obligate the public to act stringently and avoid drinking less than a revi'is.

On the other hand, the Alter Rebbe does not state clearly that there

A Logical Differentiation

The following rationale may clarify why wine is distinct from other beverages.

According to certain opinions, although the obligation to recite a brachah acharonah is generally midrabanan, the obligation to recite a brachah acharonah on the shivah minim (the seven species that the land of Israel was graced with) is min hatorah. Since wine is among the shivah minim, these opinions will hold that the obligation to recite a brachah acharonah on wine is min hatorah.

It thus follows that according to these opinions, one should avoid a situation where the obligation to recite a brachah acharonah on wine will be in doubt, because such a case should be viewed as a safek min hatorah (a doubt pertaining to a biblical law).

Accordingly, one should avoid drinking wine from a kezayis to a revi'is, because according to these opinions this would constitute a safek min hatorah.

However, all Poskim agree that the obligation to recite a brachah acharonah on other beverages is midrabanan. Therefore, by other beverages there is no need to avoid a situation where the obligation to recite a brachah acharonah is in doubt, and one can drink from a kezayis to a revi'is without a problem.

(We should point out that the halachic decision does not follow these opinions, and the obligation to recite a brachah acharonah on wine is midrabanan. But nonetheless, since there are opinions who state that it is min hatorah, one should avoid a situation where the obligation to recite the brachah acharonah is in doubt, even though we don't follow these opinions.

Indeed, we find precedents to this approach. In several other areas, the Poskim rule stringently with the brachah acharonah of the shivah minim because of the opinions that it is min hatorah.)

by R. Chaim Na'eh), and one only needs to avoid drinking wine from a kezayis to a revi'is, and not other beverages.

This leads us to the question: Which approach is preferable for us to take, that we avoid drinking any beverage from a kezayis to a revi'is or only avoid it when drinking wine?

A Practical Shaalah (doubt/question)

Reaching a conclusive halachic decision on the matter will make a difference in a number of practical cases. Among them:

1. The shiur of a kezayis is rather small. If the halacha is that one should avoid drinking any beverage from a kezayis to a revi'is, in effect this would mean that one must refrain from taking even a mere sip of any beverage unless he plans on drinking a revi'is. This is quite a significant stringency!

2. Additionally, this stringency would affect drinking hot beverages such as tea and coffee (see the Hebrew text in the main body of the booklet for an elaboration of this issue).

Textual Proofs

A careful scrutiny of the Alter Rebbe's statements in other places seems to lead to the conclusion that according to the Alter Rebbe, the stringency to avoid drinking from a kezayis to a revi'is is limited to wine and does not apply to other beverages, unlike the majority of Poskim who do not differentiate between them.

However, this conclusion must be further substantiated for it to satisfy halachic standards. Since logic dictates that there is no difference between wine and other beverages (as the Magen Avraham notes), in order to reach an authoritative halachic conclusion about the Alter Rebbe's opinion on the matter, a logical explanation must be presented why wine is different from other beverages.

Hanehenin, he quotes the ruling of the Mechaber that one should avoid drinking wine from a kezayis to a revi'is, and he doesn't mention that this stringency applies to other beverages as well!

The Alter Rebbe

There are certain places where the Alter Rebbe quotes rulings of the Mechaber or Rema without mentioning the way they are explained by their commentators (such as the Taz and the Magen Avraham). One might assume that the Alter Rebbe disagrees with their explanations, and that is why he omits them. However, the Rebbe writes in a maaneh that this is not necessarily the case. After all, the Alter Rebbe is quoting the actual words of the Mechaber or Rema, and his words can be interpreted in the same way these commentators interpreted the words of the Mechaber or Rema.[2]

This approach can be applied to our case as well. When the Alter Rebbe cites the ruling of the Mechaber that one should avoid drinking wine from a kezayis to a revi'is, we can say that his words be interpreted in the same way the Mechaber's words were interpreted by the Magen Avraham and he intends to include all types of beverages in this stringency.

However, R. Chaim Na'eh understands the Alter Rebbe differently. He rules that according to the Alter Rebbe this stringency only applies to wine, and one need not avoid drinking from a kezayis to a revi'is of other beverages.

Therefore, there are two ways to understand the Alter Rebbe's statement:

1. His words can be explained in the same way the Magen Avraham explained those of the Mechaber (as can be implied from the Rebbe's maaneh), and one should avoid drinking any beverage from a kezayis to a revi'is.

2. His words should be taken at face value (as they are understood

THE SHIUR FOR BRACHAH ACHARONAH ON LIQUIDS

The Alter Rebbe's Opinion

Synopsis in English
of the dissertation presented herein this booklet

The Ruling of the Mechaber

There is a machlokes haRishonim regarding how much of a beverage one must drink to be obligated to recite a brachah acharonah. According to one opinion, the obligation only applies if one drinks a revi'is, while others say that it applies as soon as one drinks a kezayis (i.e., the volume of liquid equal to the size of an olive[1]).

The Shulchan Aruch rules that one should lechatchilah (preferably/initially) avoid drinking between a kezayis and a revi'is, to avoid the question of whether or not he is obligated to recite a berachah acharonah. (In other words, one should drink either less than a kezayis or more than a revi'is.)

Interestingly, the Mechaber addresses this stringency with regard to wine, that one should not drink wine from a kezayis to a revi'is, and he doesn't mention the law of other beverages. However, the Magen Avraham explains that the Mechaber intends to include all types of beverages in this stringency, as there is no reason for this stringency to apply to wine more than anything else . The majority of Poskim concur with the Magen Avraham's approach, stating that one should not drink any type of beverage from a kezayis to a revi'is.

The Alter Rebbe seems to be an exception. In his Seder Birchas

the Torah of our Rabbeim, can certainly empower us to address our issues and fulfill the mission of bringing about the geulah when we will once again merit to hear the teachings of Torah directly from the Rebbe.

It is our hope and prayer that this booklet will help reveal some of the incredible clarity that lies in the Torah of our Rabbeim, and thereby provide a source of Torah thought and inspiration to all Anash of our Shechunah, and unite us in a concerted effort ke'ish echod ubelev echod to bring about the complete and full geulah immediately!

Igud Avreichim
Shnas Hakhel
Erev Shabbos Parshas Beha'aloischa

---

[1] Sefer Hasichos 5751 p. 597.

[2] See Vayikra Rabbah 13:3.

[3] See Hadran for tractates Brochos and Mo'ed Koton, 5752.

INTRODUCTION

This booklet is the fifth in a series, which is being published with the purpose of clarifying various halachic issues as presented by R. Yosef Yeshaya Braun, Mora D'osra and Member of the Crown Heights Beth Din, kahn tsivoh Hashem es habrocho.

This booklet edifies the Alter Rebbe's opinion regarding the amount one must drink to be obligated to recite a brachah acharonah. The topic was first presented by Rav Braun at the Kinnus Torah of Shavuos, 5773, and then discussed and further researched by him, and finally prepared for print by Rabbi N. S.

In keeping with the Rebbe's directive [1] on the importance of being mechadesh (innovating) in Torah, particularly in our days when preparing for the coming of Moshiach, a time when we are promised that, "A new Torah will emerge from Me," [2] and also in recognition of the great importance attributed to chiddushei halochos [3], this booklet is being presented for the purpose of raising awareness and greater appreciation for the beauty and inspiring depth that lays behind the intricacies of Halacha, especially in the halochos taught by our Rabbeim.

Today, when we do not physically hear the endless stream of Torah thought and innovation flowing forth directly from the Rebbe himself, it is imperative upon us to tap into the enormous wealth of Torah knowledge which our Rabbeim have provided for us, and to unveil the unlimited beauty and wisdom that lies within — which we ourselves may have overlooked and perhaps not fully appreciated — and thereby derive new and greater insight in how to rise above the challenges of golus that we face today and bring the geuloh. The inspiration and guidance that has been provided for us in

THE SHIUR FOR *BRACHAH ACHARONAH* ON LIQUIDS:

The Alter Rebbe's Opinion



By R. Yosef Yeshaya Braun, *Mora D'osra* and Member of the Crown Heights Beth Din, *kahn tsivoh Hashem es habrocho*